

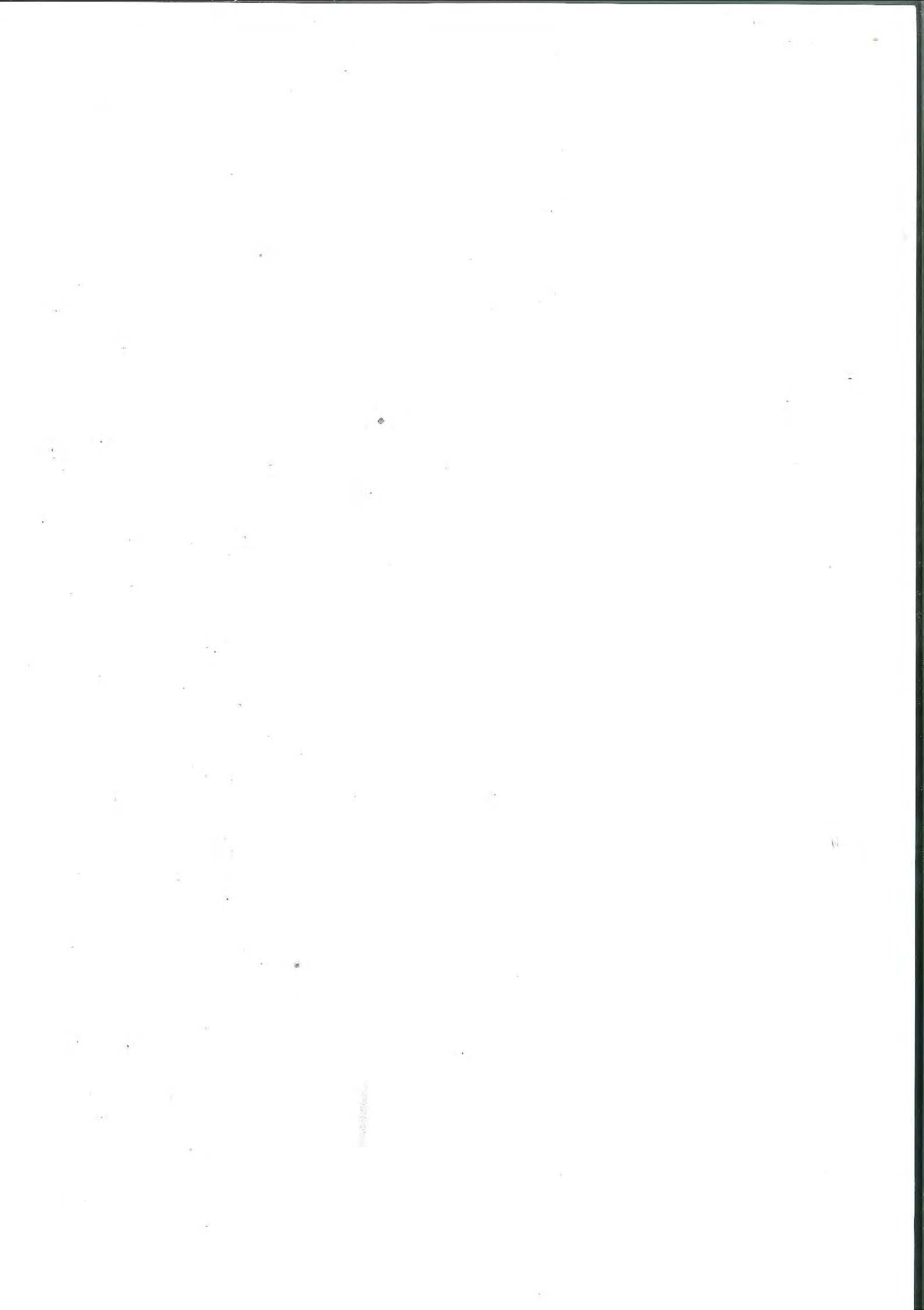
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ - Скопје
Филолошки факултет „Блаже Конески“ - Скопје

Александра Саржоска

ИТАЛИЈАНИЗМИТЕ ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК

Скопје, 2009

Александра Саржоска

**ИТАЛИЈАНИЗМИТЕ
ВО
МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК**

Скопје, 2009

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ - Скопје

Издавач:

Филолошки факултет „Блаже Конески“ - Скопје

За издавачот:

Проф. д-р Максим Каранфиловски

Рецензенти:

д-р Катерина Велјановска

д-р Мирјана Чкатроска-Алексоска

Лектура:

Јасминка Ѓоргиева

Компјутерска обработка:

Горан Ивковиќ

Печати: БороГрафика - Скопје

Тираж:

500 примероци

CIP - Каталогизација во публикација
Национална и универзитетска библиотека „Св. Климент Охридски“,
Скопје

811.163.3'373.45=131.1

САРЖОСКА, Александра

Италијанизмите во македонскиот јазик / Александра Саржоска. -
Скопје: Филолошки факултет „Блаже Конески“, 2009. - 124 стр. ; 24 см

Фусноти кон текстот. - Библиографија: стр. 117-124.- Регистар

ИСБН 978-9989-724-70-1

а) Македонски јазик - Италијанизми
COBISS.MK-ID 77720074

Александра Саржоска

**ИТАЛИЈАНИЗМИТЕ ВО
МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК**

на моите родители

СОДРЖИНА

УВОД	7
I. ДЕФИНИЦИЈА НА КОНЦЕПТОТ ЗАЕМКА КАКО ЛИНГВИСТИЧКИ ФЕНОМЕН	13
I.1. Јазично заемање	14
I.2. Критериуми за идентификација на заемката	17
I.3. Причини и услови за заемање	19
I.4. Видови заемање	22
I.5. Видови заемки	25
II. СТРАТИФИКАЦИЈА НА ИТАЛИЈАНИЗМИТЕ ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК	28
II. 1. Периодизација на италијанизмите	29
II. 1. 1. Италијанските заемки што навлегле во македонскиот јазик пред неговото конституирање како литературен јазик	30
II. 1. 1. а. Латинско-Романско влијание на тлото на Македонија	30
II. 1. 1. б Влијанието на грчкиот и турскиот јазик како јазик посредник на тлото на Македонија	32
II. 1. 1. в Улогата на ароманскиот јазик како јазик посредник во заемањето на италијанизмите во македонскиот јазик	36
II. 1. 2. Италијанските заемки од периодот по конституирањето на македонскиот литературен јазик	37
II. 1. 2. а Улогата на српскохрватскиот јазик како јазик посредник во процесот на заемањето на италијанизми во македонскиот јазик	39
II. 1. 3. Италијанизмите во македонскиот јазик во најновото време	41
III. АДАПТАЦИЈА НА ИТАЛИЈАНИЗМИТЕ ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК	43
III. 1. ФОНЕТСКАТА АДАПТАЦИЈА КАЈ ИТАЛИЈАНИЗМИТЕ ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК	44
III. 1. 1. Кус преглед на фонолошките системи на италијанскиот и македонскиот јазик	46
III. 1. 1. а Консонанти	46
III. 1. 1. б Вокали	49
III. 1. 2. Акцентот кај италијанизмите во македонскиот јазик	52
III. 2. МОРФОЛОШКА АДАПТАЦИЈА НА ИТАЛИЈАНИЗМИТЕ ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК	53

III. 2. 1. Видови морфолошка адаптација	54
III. 2. 2. Адаптација на заемките	56
III. 2. 3. Промени кај заемките при процесот на адаптација	58
III. 2. 3. а Определување на родот кај заемките	59
III. 2. 3. б Адаптација на бројот кај заемките	62
III. 3. СЕМАНТИЧКА АДАПТАЦИЈА	
НА ИТАЛИЈАНИЗМИТЕ ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК	62
III. 3. 1. Промена на значењата	64
III. 3. 2. Видови промени на значења	65
III. 3. 2. а Промена на обемот на значењата	65
III. 3. 2. б Вредносно менување на значењата	73
IV. КЛАСИФИКАЦИЈА НА ИТАЛИЈАНИЗМИТЕ	75
IV. 1. КЛАСИФИКАЦИЈА СПОРЕД ПРЕДМЕТОТ	76
VI. 1. 1. Италијанизмите од банкарско-трговската сфера	78
IV. 1. 2. Италијанизмите од сферата на архитектурата и градежништвото	82
VI. 1. 3. Италијанизмите од сферата на поморската терминологија	86
IV. 1. 4. Италијанизми од областа на гастрономијата	91
IV. 1. 5. Италијанизми од сферата на литературата и театарот	94
IV. 1. 6. Италијанизми од сферата на музиката	96
IV. 1. 7. Италијанизми од сферата на називите за облека	98
IV. 1. 8. Италијанизми што не припаѓаат на наведените сфери	105
ЗАКЛУЧОК	107
СПИСОК НА КРАТЕНКИ	113
КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА	115

УВОД

Јазикот е основно обележје на еден народ. Историјата на народот ја пресликува и историјата на неговиот јазик. Јазикот е сплет, низа од зборови што секојдневно се збогатува. Секој збор има своја историја, па затоа велíme дека: историјата на зборовите, а со тоа и историјата на заемките е историја на материјалната и духовната култура на еден народ (на кој му припаѓа). Некои лингвисти одат дури дотаму што, користејќи ги заемките, се обидуваат да ја осветлат историјата на тој народ. Несомнено, едно е јасно: дека процесот на влегување на заемките е тесно поврзан со културната надмоќ на еден народ, па затоа со право лингвистите ѝ придаваат особено значење наведувајќи ја како една од основните причини за заемање. Културната надмоќ што ја имал италијанскиот јазик на Балканот е од постаро време - датира уште од Средновековието, кога во Византија (Цариград) била установена многубројна италијанска колонија, така што во 1180 година, на пример, во византиската престолнина имало околу 60 илјади Италијанци, од кои поголемиот број биле од Венеција. Влијанието на италијанскиот јазик се темелело врз активните трговски врски на Италија со народите од Левантот. Како во Цариград, така и во Солун, имало италијански колонисти - занаетчии и трговци. Сè до средината на XIX век италијанскиот јазик бил најраспространет европски јазик во Европска Турција. Балканските народи (што живееле во внатрешноста на Балканскиот Полуостров), доаѓале во контакт со лица кои говореле некои од романските јазици, и во тие нивни меѓусебни контакти прифаќале одреден број зборови, обично називи за

предмети и појави за кои не постоеле термини во нивниот јазик.

Од лингвистичка гледна точка, прифаќањето зборови од еден јазик во друг се нарекува лингвистичко заемање. Лингвистите сметаат дека меѓујазичните контакти, од теориски и од практичен аспект, заземаат централно место во рамките на интерлингвистичките проучувања. Денес е сосема прифатено мислењето дека при изучувањето и објаснувањето на низа појави од развојот на фонетскиот, граматичкиот и лексичкиот систем на еден јазик, треба да се земе предвид и лингвистичката интерференција. Влијанието меѓу јазиците е неминовност. Врз македонскиот јазик влијаеле повеќе јазици: турскиот, српскиот, грчкиот, бугарскиот, ароманскиот и други, а по својата улога и значење се одликува влијанието на италијанскиот јазик. Токму тоа влијание е предмет на истражување во овој труд.

Македонскиот јазик е, несомнено, типичен балкански јазик. Тој ги формирал своите структурни особености во директни и индиректни контакти со јазиците што ја сочинуваат денес балканската јазична заедница. Така, во одделни културно-историски услови, како резултат на различни внатрешни и надворешни фактори, се изградил и лексичкиот систем на македонскиот јазик. Неговото изучување претставува значаен придонес, не само од гледна точка на историјата на јазиците, туку и воопшто на историјата на македонскиот јазик.

Во трудот ќе се задржиме на лексичките заемки од италијанско потекло во македонскиот јазик и ќе го проучиме нивното функционирање во рамките на македонскиот лексички систем. Лексичките заемки од италијанско потекло можеме да ги класифицираме во две групи:

а) заемки што директно потекнуваат од италијанскиот јазик; и

б) заемки што индиректно потекнуваат од италијанскиот јазик.

Во врска со природата, карактерот и функционирањето на заемките во текот на проучувањето се истакнаа повеќе прашања, меѓу кои на историски план се издвоија оние што се однесуваат на:

- етимолошкото потекло, хронологијата, начинот на нивната инфилтрација во јазикот, и

- различните степени на нивна адаптација (фонолошка, морфолошка и семантичка).

На синхрониски план, пак, се истакнаа прашањата што се однесуваат на:

- карактерот, географската дистрибуција и фреквенцијата на употребувањето во одделни форми на јазикот (во дијалекталните и различните функционални јазици, и

- местото и функционирањето на заемките во лексиката на современиот македонски јазик од гледна точка на нивните квантитативни и квалитативни карактеристики.

Проблемите околу дефинирањето на поимот *заемка* се обработени во првата глава, затоа што сметавме дека е потребно, пред да се започне со проучување на заемките од италијанско потекло, исцрпно да се дефинира поимот со сите негови карактеристики, започнувајќи од самиот поим *заемка*, па преку причините и условите за заемање, видовите *заемки* и видовите *заемања*.

Втората глава "Стратификација на заемките од италијанскиот јазик", го разработува проблемот на хронолошката поделба на заемките. Тука се обработуваат два големи периоди: периодот пред и по конституирањето на македонскиот јазик како литературен јазик. Во првиот период е битно латинско-романското влијание и влијанието на турскиот и грчкиот јазик како јазици посредници. Додека во втората, понова фаза, несомнено е влијанието на српскохрватскиот јазик. Исто така, во новиот период се појавува уште една фаза, а тоа е фазата по создавањето нова Македонија.

Со методот на контрастивна анализа, што го применивме во третата глава "Адаптација на италијанизмите во македонскиот јазик", се испитуваат следните промени:

а) на фонетско ниво се анализираат двата фонетски система и се констатираат сличностите меѓу двата система, но се воочуваат и одредени разлики што настануваат при процесот на фонетска адаптација;

б) на морфолошко ниво се анализираат најчестите промени што настануваат при заемањето на италијанизмите во македонскиот јазик (т. е. нивното адаптирање по род и број). Исто така, се обработуваат и други видови промени што се појавуваат кај заемките.

в) на семантичко ниво заемките се разгледуваат во однос на нивните квалитативни и квантитативни промени т. е. проширувањето и стеснувањето на значењето и амелиоризацијата или пејоризацијата на значењето.

Исто така, сметавме дека треба да се направи класификација на италијанизмите и дека најдобар избор е класификацијата според предметот. Таа во себе содржи десет сфери на активност на човекот каде што најмногу се појавуваат италијанизмите.

Нашето истражување се заснова врз проучување на македонските и италијанските речници (еднојазични, повеќејазични, тематски и етимолошки) што ќе бидат цитирани во текот на целиот труд.

Исто така, последниве неколку години со внимание ги следевме печатот и телевизијата, за да го контролираме постоењето или непостоењето на идентични форми наведени во ова дело. Се трудевме да го проучиме и говорниот јазик. Во помал обем се служевме и со пишани дела, и тоа од определени причини. Пред сè, секој писател се труди да ги одбегнува колку што е можно повеќе заемките во своето дело. Можни се само определен број писатели што во одреден период или од одредена причина дозволиле италијанската култура и јазикот да имаат влијание врз нивното тво-

рештво. Тука се работи за индивидуални случаи кои не продолжиле да функционираат во македонскиот јазик.

На крајот од трудот се сумираат резултатите од научното истражување во вид на заклучок каде што уште еднаш се укажува дека едно поцелосно изучување на сите заемки во еден јазик би можело да придонесе кон подобро согледување на процесот на неговиот развој, а исто така и да придонесе за осветлување на низа феномени што произлегуваат од јазиците во контакт, интересни за некои теориски поставки и од гледна точка на општолингвистичката проблематика.

Скопје, 2009

Авторот

I. ДЕФИНИЦИЈА НА КОНЦЕПТОТ “ЗАЕМКА” КАКО ЛИНГВИСТИЧКИ ФЕНОМЕН

Процесот на позајмување отсекогаш го предизвикувал интересот на лингвистите и во минатото, а уште повеќе во денешно време. Нивното внимание било насочено и кон словенските и кон другите јазици. Сепак, во поново време, видно се интензивира проучувањето на позајмувањето, токму и поради фактот што се смета дека на тој начин, покрај другите позитивни страни што ги носи со себе проучувањето на заемките, би можеле да се осветлат многу феномени сврзани за еден јазик и на јазикот во одреден народ. Познато е дека заемките служат за реконструкција на националната култура на еден народ и контактите што тој народ ги имал со другите народи, но некои лингвисти одат дури дотаму што се обидуваат да ја илустрираат историјата на еден народ токму преку заемките¹.

Лингвистите имаат различни размислувања во однос на заемките: за некои лингвисти заемките се катастрофа, за други пак потреба, за трети пак тие се огледало на едно време во кое голема улога играат многубројни фактори пред сè екстралингвистички: политичката и економската сила на нацијата, географската оддалеченост, па дури и симпатиите или антипатиите кон еден или друг јазик во определен временски период. Според други, јазичното позајмување не се смета како чисто лингвистичка појава, и неговото опсежно

---

¹ J.J. Salverda de Grave, *L'influence de la langue française en Hollande d'après les mots empruntés*, Paris, 1913.

истражување секако би навлегло во сферата на социолингвистиката, психолингвистиката и во други науки и подрачја.

Меѓутоа, веќе на почетокот наидуваме на проблеми. Денес е едноставно да се препознае, во процесот на комуникацијата, збор којшто не припаѓа на тој јазик. Но што со оние зборови што живеат во еден јазик, чија форма, а можеби и значењето се изменети, а припаѓаат во категоријата странски зборови?

Како тие да се препознаат и како да се третираат: како заемки или како основен лексички фонд на еден јазик? Сметаме дека би било добро во овој дел да ја дефинираме заемката како основен поим и да ги наведеме неколкуте критериуми за нејзина идентификација.

1.1. Јазично заемање

Погледот врз историјата на јазиците ни покажува дека тие од самиот почеток на нивниот развој морале да дојдат во меѓусебен контакт и да влијаат едни врз други во разни облици и во разни околности.

Сепак, главните прашања што се однесуваат на проблемот на јазично заемање доста доцна го привлечеле вниманието на лингвистите. Лексикографите на XVIII век, собирајќи податоци за нивните речници, посредно и непосредно, за прв пат се среќаваат со проблемот на заемките. Тогаш се јавува и терминот јазично мешање (Language mixture, Sprachmischung).

Во XIX век, кај лингвистите Размус Раск, Франц Боп и Јакоб Грим², наоѓаме интересни размислувања за јазичното заемање. Размус Раск³ вели дека: “Ако еден јазик се меша со друг, тој може да презема зборови, но тој никога нема да преземе морфолошки облици од друг јазик.” Според не-

---

² Filipović, R. *Teorija jezika u kontaktu*, JAZU, Zagreb, 1986, стр.19.

³ *ibidem*, стр.19.

го, во лексиката на многу јазици може да има знаци на мешање, но такви знаци не би можеле да се најдат во граматичката структура на еден јазик.

И лингвистот Милер⁴ се приклонува кон предходните размислувања и додава дека колку и да се мешаат јазиците помеѓу себе во доменот на лингвистиката, тие не се мешаат во доменот на граматиката.

Во втората половина на XIX век, неколку големи лингвисти во своите дела проучувајќи ги теориите и методите на историската и компаративната метода, посредно и непосредно допираат и до проблемот на јазичко заемање. Во тоа време се појави и теорија супстратот, што ја применуваа многу лингвисти, почнувајќи од италијанскиот лингвист Асколи.

Истакнатиот претставник на неолингвистичката школа Матео Бартоли⁵, проучувајќи го феноменот на јазично заемање го поставил следното начело: "*Deux langues semblables s'influencent plus profondément que deux langues présentant moins de ressemblance*".

Терминот заемка (prestito), се појавува во италијанскиот јазик во 1952 година во познатото дело на Таљавини "*Пошкелото на неолајтинскиите јазици*" како лингвистички термин што означува техника на прифаќање странски лексеми (или лингвистички особености).⁶ Тој заемката (prestito) ја дефинира на следниот начин: "*.....si intende con 'prestito' o 'voce mutata' una parola che proviene ad una lingua da un'altra lingua, diversa da quella che forma la base principale dell'idioma mutuante, o che proviene della medesima lingua base, pero' non per*

⁴ ibidem, стр. 19.

⁵ "...Два слични јазика посилно влијаат еден на друг од колку тие што покажуваат помалку сличности", Bartoli, M. *Introduzione alla neolinguistica*, Genève, 1925, стр. 44.

⁶ Tagliavini, C. *Le origini delle lingue neolatine*, Roma, 1952

*trasmissione regolare, continua e popolare, ma in seguito ad accatto seriore*⁷.”

Посветувајќи му цело поглавје на проблемот на лингвистичко заемање, тој лексичките влијанија ги поистоветува со заемки. Меѓутоа според него терминот *prestito* не е најсреќно избран, затоа што “заемкаџија” со себе би требало да ја носи идејата на враќање. Кога нешто се заема би требало истото и да се врати, што во процесот на заемање не се случува. Доколку тоа и би се случило јазикот од кој се заема зборот би останал без него.

Посебно место во проучувањето на заемките зазема и лингвистот Херман Паул. Проучувајќи го проблемот на мешаните јазици тој вели:

“Да ѝреџиосџавиме дека џосџојаџи само индивидуални јазици, џоџаџи би кажале дека заемањето се јавува само коџа дваџа луџе меџусебно разџоварааџи. Меџуџоа мешање на јазици, во џрава смисла на збороџи, е резулџаџи на влиџаниеџо на еден јазик врз друџ или на еден диџалекџи врз друџ.”

Но вистинската дефиниција на поимот заемка не би можеле да ја бараме во тоа време туку подоцна, во XX век.

Антоан Меје⁸ во своето дело *Исџориска и оџиџџа линџвисџџика* го проучува феноменот на мешани јазици. Противник на употребата на поимот *мешани јазици* (*Langues mixtes*), како и многу други лингвисти, Меје допушта преземање елементи од друг јазик. Тој смета дека е сосема природно заемање на подрачјето на лексиката, додека заемањето на полето на гласовите и граматиката го гледа како исклучок. Изговорот и граматиката според него се затворени системи кои не се подготвени да примаат странски елементи. Значи, според Меје, доменот на заемање е лексиката, а

⁷ “...Како заемка или изменет збор се смета зборот што поминува во еден јазик од некој друг јазик, различен од оној што ја формира основата на изменетиот идиом, или што потекнува од истиот основен јазик, но не преку регуларен, народен или продолжителен пренос, туку како последица на дополнителна заемка” (превод од авторот), Tagliavini, *ibidem*, стр. 221.

⁸ Meillet, A., *Linguistique historique et linguistique generale*, La société de linguistique de Paris, VIII, стр. 84-87.

предмет на заемање се главно елементите на речникот. Во прилог на ова би ја цитирале неговата дефиниција: “Нема јазик чијашто лексика не содржи заемки.”

Заемањето како термин го употребува и Едвард Сапир⁹. Во неговото познатото дело *Говор*, тој зборува за овој процес и вели дека: “наједносавен начин на кој еден јазик може да влијае врз друг е заемањето зборови”.

Со појавата на познатото дело на Блумфилд *Говор*¹⁰ се поставуваат и темелите на контактната лингвистика. Тој го дефинира лингвистичкото заемање (linguistic borrowing) како: “преземање елементи што се разликуваат од оние од главната традиција”. Според него заемката е елемент што доаѓа од друг, странски јазик.

Според други пак заемката се дефинира како: “јазична (обично лексичка) единица која се употребува надвор од јазикот или дијалектот каде настапала¹¹“ а има лингвистичко заемање: “кога еден говорител А користи и успева да интегрира една целина или лингвистичка цела, која постои во еден јазик Б, а која јазикот А ја нема¹²“.

1.2. Критериуми за идентификација на заемката

Голем број лингвисти се обиделе да одговорат на прашањето дали еден лексички елемент е или пак не е прифатен од друг јазик и истиот да го дефинираат. Пизани¹³ во својот напис за заемањето дава два критериума за идентификација на заемката: *историски* (сведоштво за тоа дали зборот или појавата што ја означува потекнува од туѓа ја-

⁹ Sapir, E., *Language*, Harcourt, Brace & Co, 1921, стр. 206.

¹⁰ Bloomfield, L., *Language*, Holt, Rinehart and Winston, 1933, стр. 444.

¹¹ Kristal, D., *Enciklopediski recnik moderne lingvistike*, Beograd, Nolit, 1988, стр. 193.

¹² Dubois, *Dictionnaire de Linguistique*, Librairie Larousse, Paris, 1973, стр. 188-189.

¹³ Pisani, V., *Sull'imprestito linguistico*, Rediconti del R. Istituto lombardo di scienze e lettere, Classe di lettere e scienze morali e storiche, Vol. LXXIII, стр. 133-142.

зична средина) и *фонетски* (дали зборот се развил според правилата на историската фонетика). Што се однесува на првиот критериум, мора да напомене дека зборот не е битие што се раѓа или пак умира, туку е елемент на лексичка целина, празно поле кое постепено се полни благодарение на реалната употреба. Тоа значи дека еден ист збор може да потекнува од два или повеќе извори, може да е примен директно или индиректно. Потеклото е исто така релативен поим, и кога еден збор ќе го дефинираме како италијанизам тогаш подразбираме дека: во настанокот и во ширењето на тој збор пресудна улога имал италијанскиот јазик.

Во анализата на модерните заемки вториот критериум е чиста формалност. Така, на пример, за да дознаеме дали зборот *йица* е заемка не мора да се направи фонетска анализа на зборот, но затоа пак кога се работи за постари заемки фонетската анализа може да има исклучителна важност. Постојат и други критериуми. Би ги спомнале *семантички-оџи*, во зависност од тоа дали зборот/заемката во разни јазици има битно различни значења, и кога јазикот давател е веројатно оној што зборот го користи со исто значење како и примателот и *даџацијаџа*, би ја навеле како додатен критериум, но за неа подетално ќе говориме во делот за стратификацијата.

За потполно дефинирање на поимот заемка би требало да се осврнеме на неколку основни прашања од особена важност и тоа:

- кои се причините и условите што доведуваат до феноменот заемање?
- видови заемања и видови заемки,
- преносители на заемките,
- кои јазични елементи се позајмуваат?

1.3. Причини и услови за заемање

Постојат разни размислувања за причините што го предизвикуваат заемањето. Според Таљавини¹⁴, една од најголемите причини за оваа појава произлегува од билингвизмот. Во двојазичните краишта секогаш е присутна размена на гласови и конструкции помеѓу двата јазика. Според него, тоа сепак не се заемки во вистинска смисла на зборот. Кога се воспоставуваат односи меѓу два народа, трговски или културни, воени или мирнодопски, постојат можности, вели тој, да се појават и реперкусии врз лексиката на еден јазик.

Но понекогаш, според Таљавини, особено е тешко да се пронајде вистинската причина за заемање. Може да се случи новиот модерен збор, толку да надвлее над стариот што тој постепено ќе исчезне. Освен тоа, постои можност првичниот збор да биде, како што вели тој, “*веќе заболен*”, со изгубена експресивна вредност или пак да предизвикува омофонија со други зборови.

Според досегашните проучувања, причините за заемањето можат да се сведат на неколку основни групи:

- **Контактите** (културни, трговски, воени итн.) меѓу луѓето, од различни јазични средини придонесуваат да се преземаат предмети, појави и обичаи сврзани со тој народ. Најчесто, заемката се однесува на поим или појава што не постои во јазикот примател. Така, на пример, со пронаоѓањето на Новиот Свет, голем број продукти и појави дотогаш непознати во Европа почнале масовно да се употребуваат во цела Европа и заедно со нивната употреба навлегле и голем број егзотични термини (*patata, mais итн.*). Или пак со пронаоѓањето на некои пронајдоци како: *радио, весџа, ламбрејџа итн.* и со нивна поголема употреба почнаа да се користат сè почесто и нивните називи. Швајцарскиот романист Ернст Таполе (Ernst Tappolet 1870-1939) го нарекол овој тип заемки за-

¹⁴ *ibidem*. стр. 222.

емки од *ip̄s̄reba* или “*prestiti di necessita*”, според потребата да му се најде име на странскиот предмет или обичај, иако можеби и во другиот јазик постои адекватен збор за тој предмет, појава или обичај.

- **Предност, економичност и јаснотија на странскиот збор над домашниот.** Постојат верувања дека странскиот збор речиси секогаш има предност над домашниот. Мартине¹⁵ вели дека системите по својата природа се стабилни и не се менуваат лесно. Во одреден момент од развојот, секој систем допушта само ограничен број структурни иновации, а странските елементи ќе влијаат врз системот само во онаа мера во која одговараат на неговите “*innovations possibles*” (можни иновации). Тој смета дека поголем број промени можат да се сместат под општиот принцип на економичност. Иако би можело да се каже дека речиси сите заемки имаат тенденција да дејствуваат во правец на поголема економија, едноставност и непроменливост, сепак има и примери каде заемката го чини јазикот сложен и помалку ефикасен.
- **Културната надмоќ што еден јазик ја има над другите јазици¹⁶.** Се претпоставува дека позајмувањето е секогаш поврзано со одредена културна надмоќ на јазикот давател, а разликите во културниот потенцијал доведуваат до појавата помалите јазици да се групираат околу центарот на културата. Во историјата на светот неколку јазици имале универзално значење како носители на културата: класичниот кинески, санскрит, арапски, грчки, старословенски и латински јазик. Впрочем, познато е дека јазиците даватели секогаш биле а и денеска се малубројни. Од денешните јазици, само англискиот би можел да влезе во групата на овие јазици даватели.

¹⁵ Martinet A., *Elements de linguistique generale*, Colin, 1963, стр. 146-176.

¹⁶ На пример, италијанскиот јазик во XVI век, во време на својата богата културна надмоќност им давал зборови речиси на сите јазици, за по некое време, со опаѓањето на националната култура неговото влијание толку да се намалило што од јазик давател преминал во јазик примател.

Докажано е дека народите на повисок културен степен повеќе им даваат (во целост, или само на некое техничко поле) на оние народи што се на понизок културен развој. Но, сепак, мора да се укаже на фактот дека извесен број специфични и тесно локални термини можат заемно да се разменуваат меѓу нациите, па и на онаа што е на повисоко културно ниво. Блумфилд¹⁷ наведува карактеристичен пример на внатрешно заемање помеѓу јазиците на емигрантите и англискиот јазик во Америка. Имено англискиот, како супериорен јазик, позајмил од јазиците на емигрантите само некои зборови што биле најкарактеристични носители на култура (*spaghetti* од италијанските емигранти или *hamburger* од германскиот јазик).

Не е неадекватна и споредбата на некои лингвисти кои ја споредуваат културната надмоќ со примери од физиката, каде што се вели дека нема движење каде што нема разлика во потенцијалот. Разликата во културата е токму таа енергија што придонесува зборовите да се движат од еден јазик кон друг. За да се измери културното влијание на еден јазик врз друг можеби најповеќе служат *заемкиите од мода* (“Luxuslehnwörter” - “prestiti di moda”), затоа што навистина е тешко во еден јазик да навлезат зборови - кои не се толку потребни, а служат само за да се имитираат обичаите или модата која доаѓа однадвор, без да има силно културно влијание.

- **Разни стилски и психолошки цели.** Често се случува определена група луѓе, заради различни цели, да одлучи во својот говор да користи елементи од друг јазик. Тоа е сепак мал број на луѓе и другите најчесто не ги прифаќаат таквите зборови. Тие заемки се индивидуален избор на говорителите и најчесто не се разбирливи ниту прифатливи за поголемиот број корисници на јазикот, па би можело тука да се постави и прашањето дали во овој слу-

¹⁷ Bloomfield, L., *Le Langage*, Payot, Paris, 1970, стр. 436.

чај се работи за заемки или за индивидуално користење на одредени странски зборови.

- **Желба за меѓународно разбирање.**
- **Вонјазички фактори** како што се: политичката и економската сила на нацијата, географската оддалеченост па дури симпатиите или антипатиите кон еден или друг јазик во одреден период.

Разгледувајќи ги причините на феноменот на заемање-то дојдовме до заклучок дека постојат повеќе видови заемање, а со тоа и различни видови заемки.

I.4. Видови заемање

Можеби најкарактеристична е поделбата на културно и интимно заемање или пак, како што некои лингвисти повеќе сакаат да го нарекуваат, заемање по природен и по вештачки пат. Културното заемање¹⁸, како што вели Таљавини, настанува како последица на културните творевини. Тоа е тесно поврзано со културната надмоќ што ја има еден народ врз друг и е последица на ширењето на културните доблести на нацијата-давател (кон кои се поведуваат и јазичните влијанија). Интимното заемање се случува тогаш кога доаѓаат во допир два народа, а со тоа и нивните јазици. Но, сепак заемањето не треба да се разбере како случајна врска помеѓу два изолирани системи туку како средба на заедничкиот пат на нивниот развој при што развиениот јазик би се јавил како давател.

---

¹⁸ "...E quindi il popolo di maggiore "prestigio" quello che maggiormente irradia la sua cultura attraverso il suo lessico, che da' ad altre lingue il maggior numero di prestiti. Nei reciproci rapporti fra il Greco e il Latino e' stato il Greco a dare al Latino un numero maggiore di elementi di quello che non ne abbia, anche piu tardi, ricevuto...", Tagliavini, *ibid.*, стр.222 "...значи, народот со поголем престиж повеќе ја шири својата култура преку сопствената лексика, и така повеќе им позајмува на другите јазици."

Во минатото, во развојот на јазикот, интимното позајмување било многу често, можеби и благодарјќи на многу пониското ниво на образование, писменост и комуникација кај луѓето. Најчесто по устен пат се пренесувале називи на непознати предмети или појави, а ги пренесувале поединци кои патувале низ светот за потоа називите да бидат прифатени од поголемиот дел на народот. Во овој случај, не се водело сметка за графијата тоа што заемките не биле читани и запишувани туку само изговорени и пренесувани, онака како што ги запомнил пренесувачот. Ваквиот тип заемање, според Клајн¹⁹, е секундарно заемање и се работи само за именки или појави цврсто врзани за локални појави на јазикот давател.

Во непосредните контакти, двата народи се ретко кога рамноправни. Постојат два типа нерамноправност и од тоа произлегуваат виши или нижи јазици. Кога два народа доаѓаат во непосреден контакт луѓето често ги прифаќаат туѓите зборови како свои и истите ги користаат без какви било лингвистички предрасуди. Во минатото, најголемиот број заемки се дојдени токму на овој начин.

Во денешниот свет, со развојот на писменоста, комуникацијата, мас-медиумите, културното позајмување во многу нешта е над интимното. Исто така, земајќи ја предвид општествената употреба на јазикот (ако го гледаме јазикот во неговата вистинска употреба во општеството), лесно ќе се увериме дека најважниот дел на комуникацијата се одвива по писмен пат. Современиот градски живот сè повеќе се потпира на текстови и натписи како на најсигурен и најекономичен начин на соопштување. И на крајот, би можеле да додадеме дека улогата на преносители на туѓите зборови што порано ја имале само елитните општествени слоеви денеска ја преземаат средствата за масовна комуникација.

Припаѓањето на еден или друг тип однос е потребно да се утврди уште на почеток, затоа што од него зависат при-

¹⁹ Klajn, I., *Uticaј engleskog jezika u italijanskom*, Filološki fakultet - Beograd, 1971, стр. 26-27.

чините, начините на пренесување, изборот на елементите што се позајмуваат, нивниот натамошен развој и многу други работи.

Поделбата на културно и интимно заемање ја прифаќаат и Блумфилд и Сапир во нивните истоимени дела. Блумфилд²⁰ разликува три вида заемање: културно, внатрешно и дијалектално. Тој смета дека кога зборот се заема по пат на културна дифузија (*cultural diffusion*), станува збор за пренесување или ширење на предмети и обичаи од една јазична заедница во друга. Паралелно со предметите и обичаите, поимите со кои се именуваат нештата преминуваат од еден народ на друг. Кога тој зборува за внатрешното заемање вели дека тоа настанува во средини што политички и топографски претставуваат една заедница а во кои се зборуваат два јазика. Дијалекталното заемање го дефинира како заемање на лингвистички навики во внатрешноста на една заедница. Говорителот, според него, ги прифаќа новите форми и изрази фаворизирани од една група луѓе повеќе отколку од друга. Според него, секоја индивидуа ѝ припаѓа на повеќе од една мала лингвистичка група; на пример, секој говорител со другари од работа ќе го имитира оној што, според него, има “повисока социјална ситуација”. Исто така, тој додава дека во најголем број случаи може да се работи само за недистинктивни варијанти на гласот.

Сапир²¹ објаснува дека при културното заемање, можно е преземање и со таа област поврзани зборови. Така, секој културен бран донесувал во јазикот нов број заемки. Според него, подеталната анализа на заемките би можела да донесе интересен коментар во врска со историјата на културата.

---

²⁰ Bloomfield, *ibidem*. стр. 444-460.

²¹ Sapir, *ibidem*. стр. 206-207.

I.5. Видови заемки

Традиционалната лингвистика ги дели сите заемки според степенот на одомаќеност во јазикот што ги прифаќа т. е. според тоа дали се асимилирани, а делумно и по субјективното чувство на говорителот, на две категории кои името го добиле според германските термини:

1. Fremdwörter (forestierismi, tuđice итн.) *иуѓи зборови* кога поединечни зборови се прифатени во нивната основна форма; и

2. Lehnwörter (prestiti, posuđenice) *заемки* кога во процесот на преземање доаѓа до помалку или повеќе длабока адаптација во фонолошкиот систем на јазикот примател.

Оваа поделба никогаш не нашла целосна примена во практиката, затоа што границата помеѓу заемките и странските зборови е многу неодредена.

Можеби најприфатлива поделба на видови дава Клајн²², укажувајќи дека постојат четири вида заемки, според степенот на адаптацијата во туѓиот јазик:

инџегрални - неасимилирани заемки, зборови кои по облик се еднакви на оригиналот, и тоа пред сѐ во графицијата.

инџегрални - асимилирани заемки, помеѓу кои би можеле да разликуваме делумно и целосно асимилирани, но таа поделба е многу тешко остварлива во практиката.

калки, каде одомаќеноста е најсилна, но не како резултат на процесот на заемање, туку поради фактот што во нив импортацијата е ограничена на структурната целина односно на значењето.

локализми.

²² Klajn, I., Strana reč - šta je to?, Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku, XX, Novi Sad, 1967, стр. 8.

Сепак мораме уште еднаш да укажеме на фактот дека заемките не се прифаќаат подеднакво од сите јазици. Постојат и битни разлики меѓу давателите. Од една страна стојат малубројните “снабдувачи” со константно силно дејство, а од друга страна има многу јазици од кои само повремено, и тоа по индиректен пат, се пробиваат само мал број заемки.

Првите, во недостиг на попрецизен термин, ќе ги наречеме “примарни”, а другите “секундарни”. Секундарните можат да даваат заемки иако не се културно посилни од примателот, па токму поради тоа од нив се преземени мал број зборови ограничени на локализмите. Таквите локализми се исклучиво именки, позајмени како називи за карактеристични и тешко преводливи особености на одреден народ или земја (звања, титули, јадења, географско-геолошки термини). Тука нема да најдеме апстрактни именки и со право можеме да се запрашаме дали овие заемки навистина претставуваат богатење на јазикот?

Амон²³ пак заемките ги дели хронолошки или според сродноста. Така, имаме:

сџари заемки (галски, грчки, хебрејски, латински...), *нови заемки* (од било кои причини: историски, економски, научни...);

блиски заемки (заемки кои потекнуваат од блиски јазици, територијално, како на пример, српскохрватскиот, бугарскиот...), и *далечни заемки* (егзотизми од далечни земји, Азија, Африка...).

Поделбата што ја дава Р. Филипович²⁴ се засновува, како и кај Клајн, на асимилацијата на заемките. Тој ги дели заемките на *foreign word* (странски збор), *foreign loan-word* (странски позајмен збор) и *loan word* (заемка). Најдобро во оваа поделба е што тој воочува постоење на посебна кате-

²³ Hamon, A., *Les mots du français*, Hachette, 1992, Paris, стр. 9.

²⁴ Filipović, R., *The Phonetic compromise*, *Studia Romanica et anglica zagrebiensia* V, 1958, стр. 77-68.

горија casuals (случајни), странски зборови кои се јавуваат само во поодделни случаи кај определена група луѓе.

Практиката ни покажува дека не постои цврста граница меѓу помалку асимилираните и повеќе асимилираните. Напротив, меѓу асимилираното и неасимилираното постои цела низа преодни степени или, кажано со други зборови, асимилацијата не е сосема сигурен (уверлив) критериум за дефинирање на странскиот збор. Се смета дека асимилиран збор е оној што ќе го стекне домашниот облик; но што е, од друга страна, домашен облик? Можеби токму поради тоа голем број светски лексикографи одбегнуваат да ги дефинираат заемките додека не се во состојба да ја дефинираат вистинската разлика меѓу домашниот и странскиот збор. Повеќето од нив сметаат дека е илузорно да се поставуваат цврсти граници меѓу зборовите па одат дури дотаму што во целост се откажуваат од дефинирањето на истата. Во *Речникот на македонскиот јазик*²⁵, на пример, зборовите не се разгледувани етимолошки. Меѓутоа, и големите странски речници се воздржуваат од дефинирање на туѓите зборови (измите) од еден или друг јазик. На пример, во *Сингарели*, некои зборови чија етимологија не е сигурна, или воопшто не се дефинираат или се става прашалник. Кај другите италијански лексикографи се случува една заемка за еден да биде странска, а за друг домашна.²⁶

На крај, би можеле само да заклучиме дека термините странски и домашни не се конкретни јазични категории, туку постојат само субјективно во свеста на говорителот. Сепак, субјективноста на оваа поделба не значи дека таа не спаѓа во доменот на лингвистиката.

²⁵ Речник на македонскиот јазик, Ред. Конески Блаже, Институт за македонски јазик, 1961, Скопје.

²⁶ во речникот на Zingarelli, N., *Vocabolario della lingua italiana*, Zanichelli, 1994 странски зборови се: fez, mistral, samurai, tabu, додека во други речници други се тоа домашни зборови, а странски се пак: autobus, bar, manicur, joughurt.

II. СТРАТИФИКАЦИЈА НА ИМЕНКИТЕ ОД ИТАЛИЈАНСКО ПОТЕКЛО

Кога говориме за стратификација на заемките, проблемот го доведуваме во контакт со времето, со староста или пак со хронологијата на позајмените зборови како што вели Јашар-Настева. Ако споредиме една заемка од постар датум, како на пример манџа < ит. *mangiare* и заемка од понов датум веспа < ит. *vespa*, ќе утврдиме дека првата е многу подобро асимилирана додека втората е прифатена во оригинална форма. Сепак, оваа констатација не би можела да се прифати без исклучок. Ако една заемка не е комплетно асимилирана, тоа не значи дека истата не е од постаро време и обратно, што нè наведува да заклучиме дека староста на заемката не е фактор на асимилација.

Набројувајќи ги критериумите за идентификација на заемките ја споменавме и датацијата како еден од критериумите. Неа често ја користат лексикографите за да го одредат времето на јавување на заемката и за споредување со времето на појавување во веројатниот јазик - посредник. Тука би морале да додадеме дека речиси сите лингвисти што се занимавале со оваа проблематика мошне претпазливо го користеле овој критериум и најчесто се работело за претпоставки. Во прилог на тоа ќе додадеме дека при споредувањето на податоците што ги консултираваме има несогласувања во поглед на датацијата од еден до друг.

Така, на пример, според Клајн¹, датацијата е сосема непроверлив критериум за идентификација. Првиот забележан пример не мора да значи навлегување на зборот во јазикот, освен ако не се работи за некое пишано дело од огромна важност. Се случува, исто така, една заемка да доцни во однос на вистинската употреба.

Писателите, особено во минатите векови, не секогаш ги запишувале зборовите што можеби веќе биле доста распространети во секојдневната употреба. Единствено техничките заемки можеме да ги поврземе со датумот на појавата на дотичниот предмет или пак институцијата, но кај нетехничките заемки датацијата е посложен проблем. Затоа во лингвистиката се користи “ретродатацијата” и заемките се поместуваат временски за неколку децении или пак дури и за цел век.

Поради сето ова, датацијата како критериум ќе ја користиме мошне претпазливо, и тоа само во случаи каде се работи за големи интервали меѓу датумите.

II. 1. Периодизација на италијанизмите

За изградување на речник на македонскиот јазик Конески² издвојува, сосема условно, три основни фази во развојот на македонскиот јазик:

- контактот на македонскиот јазик со грчкиот,
- фазата на турското влијание врз македонскиот јазик, и
- современата состојба на нашиот јазик во однос на изградувањето на речникот.

¹ Klajn, I., *Uticaj engleskog jezika u italijanskom*, Filološki Fakultet, Beograd, 1971, стр.23.

² Конески, Б., *Историја на македонскиот јазик*, Култура, Скопје, 1986, стр. 209-210.

Според него, во сите три фази нашиот јазик стапувал во контакт со јазиците со престиж, постојано усвојувајќи низа зборови од тие јазици и надоградувајќи се во исто време со свои изразни средства.

Поаѓајќи од општата поделба што ја дава Конески по однос на речничкиот фонд на македонскиот јазик, нашето проучување се ограничува само на двата периода од развојот на македонскиот јазик и тоа:

а) периодот пред конституирањето на македонскиот јазик како литературен јазик и

б) периодот по неговото конституирање во својата литературна норма. Имајќи предвид дека станува збор за еден долг временски период што се протега на повеќе векови, при нашиот опис, по потреба, ќе пристапиме и кон поделба на некои подпериоди.

II. 1. 1. Италијанските заемки што навлегле во македонскиот јазик пред неговото конституирање како литературен јазик

Периодот пред конституирањето на македонскиот како литературен јазик е долг временски период кој опфаќа повеќе векови. Тој се карактеризира со различни помали и поголеми подпериоди во зависност од различните јазични влијанија на тлото на Македонија.

II. 1. 1. а. Латинско-Романско влијание на тлото на Македонија

Територијата на Балканскиот полуостров на која живеат Јужните Словени била речиси пет века под директна политичка власт на Римската Империја. Првобитното илирско-трачко население ги изменило своите карактеристични обележја во допир со напреднатата цивилизација од другата

страна на Јадранот. Големата преселба на народите ги затекнала краевите јужно од Сава и Дунав потполно романизирани и на таа територија се говорел оној вулгарен латински јазик³ кој од првиот век па натаму служел како средство за комуникација во целата Империја.

Преселбата на народите, исто така, овозможила големи движења во романизираната популациона структура што го населувала Балканскиот полуостров. Поделбата на Царството, навлегувањето на Готите, Аварите и Словените, довело до тоа центарот на Балканот да го изгуби својот романски карактер. Романството тогаш се преселило кон периферните области на полуостровот, кон Цариград и Солун, и на југозапад кон Далмација⁴. Мал дел од романските жители од центарот на Балканот се повлекувале во планините каде што долго време го зачувале својот романски карактер. И денес тие народи опстојуваат под различни називи: власи, цинцари, аромани, чичи и др.. Токму преку јазикот што тие го говореле, во македонскиот јазик навлегле одреден број на романизми.

Од V до VII век, балканскиот латинитет веќе имал претрпено длабоки промени. На југоисток грчкиот јазик станал официјален јазик на Византија, а на Јадранот се задржала една варијанта на латинскиот, која постепено преминала во стародаматски. Се смета дека границата меѓу грчкиот и латинскиот свет на Балканот (таканаречената Јиречекова линија), одеа од Валона по течението на реката Дрина на југ кон Скопје, на југоисток кон Ниш на север кон Софија, и кон Варна за да избие кон Црно Море⁵.

³ Skok P., *Osnovi romanske lingvistike*, I, Zagreb, 1940, стр. 4-5.

⁴ Skok P., *Dolazak Slovena na Mediteran*, стр.64.

⁵ *Enciclopedia Limbor Romanice*, Editura Stintifica Si Enciclopedica, Bucuresti, 1989, p. 168

II. 1. 1. б. Влијанието на грчкиот и турскиот јазик како јазик посредник на тлото на Македонија

Поволната географска положба на Македонија осетно влијаела врз нејзиниот историски развој. Нејзината специфичност почива врз фактот што таа се наоѓа во средиштето на крстопатот на повеќе цивилизации, кои пак од своја страна оставиле печат на нејзино тло и, мешајќи се со автохтоните текови, создале сопствен израз во ризницата на светската култура. Тоа е време на развиени меѓусебни трговски врски каде што, покрај размената на стоки, се разменуваат и називи за стоки и појави.

Положбата што овие два јазика ја имале во однос на македонскиот јазик ќе направи од нив главни мостови преку кои во дадено време ќе доаѓаат лексички заемки од италијанскиот, но и од други јазици.

Модерната, културна, техничка, трговска и економска лексика почнала да проникнува позасилено токму преку овие два јазика и кај македонското население во XIX век, а особено во неговата втора половина, во времето кога позасилено ќе се развива градскиот сталеж, посебно трговскиот дел од него.

* * *

За распространување на низа елементи од италијанскиот јазик посебно место му припаѓа на грчкиот јазик. Кога грчкиот јазик станува официјален јазик на Византија, влијанието на латинскиот јазик станува второстепено во зоната каде што влијанието на грчката култура и цивилизација било доминантно. Грчката култура, во многу погледи понапредната и поразвиена, била во директен контакт со населението кое живеело на територијата на Македонија. Ита-

лијанското влијание⁶, односно влијанието на венецијанскиот дијалект (затоа што е многу рано да се говори за италијански јазик), било особено силно во сферата на културно-духовниот, верско-просветниот и јазичниот домен. Италијанското влијание се вршело преку трговците и морепловците од Венеција, Џенова и другите пристаништа и продолжувало до Византија, а понатаму се пренесувало преку пристанишните градови сè до градовите во внатрешноста. Тоа е време на меѓусебно развиени трговски врски меѓу народите од овој дел на Балканот. Во таа трговска размена главно учествувале трговците од сите поголеми италијански центри, почнувајќи од Венеција па на југ сè до Сицилија, кои го користеле познатиот пат Виа Егнатија, како и поморските патишта за да воспостават врски со: Солун, Серез и други центри. Христо Андонов-Пољански во својата статија “За македонско-италијанските односи во минатото” вели дека веќе во 1329 година се регистрирани флорентински трговци во Солун, кои обичната размена на стоки ја вршеле и на панаѓурите, ширум Македонија и Италија. Освен тоа, на италијанските пазари се регистрирани и продажби на робје од Македонија⁷.

Токму во пристаништата и на пазарите се воспоставувале најтесни врски меѓу Италијанците и Грците во областа на трговијата и поморството. Голем број грчки морнари и рибари усвојувале редица италијански морски термини и ги приспособувале кон својата морфолошка и фонетска специфика.⁸ Да додадеме дека овде се можни директни и индиректни заемки што ги донесувале трговците и што можеле оттука да се прошируваат и да се пробиваат и во другите словенски јазици и обратно.

⁶ Јашар-Настева, О., “Прилог кон проучувањето на лексичките балканизми во македонскиот јазик”, Институт за Македонски јазик “Крсте Мисирков”, Скопје, 1974, стр. 219.

⁷ Андонов-Пољански, Х., “За македонско-италијанските односи во минатото”, *Современоси*, Скопје-1970, стр. 1016.

⁸ Спасова, А., “Италијански елементи в българската морска рибарска терминологија”, *Български език*, 1964, год. XIV, *София*, стр. 389-399.

Забележителен е фактот што во одделни терминологиите преовладува влијанието на одделни јазици, што зборува и за видот на контактите и културните сфери на влијанието. Во денешната трговска и поморска терминологија, покрај турцизми и грцизми во македонскиот јазик, има приличен број на италијанизми, но голем е бројот на италијанизмите од сферата на трговијата, воената и поморската терминологија во речиси сите балкански јазици.

Би ги споменале италијанските заемки кои се пренесени преку грчкиот јазик:

балсам	→	ит. <i>balsamo</i>
канаваца	→	ит. <i>canavazza</i>
ламарина	→	ит. <i>lamarina</i>
пита	→	ит. <i>pita</i>
саламура	→	ит. <i>salamura</i>
спирито ⁹	→	ит. <i>spirito</i>

* * *

Периодот на османлиското владеење на територијата на Македонија е од особена важност за проучувањето на италијанизмите во македонскиот јазик. Пред сè, треба да истакнеме дека карактеристика на ова време е тоа што македонскиот народ живеел како целина во Турската империја во единствени општествено политички, економски и културни околности. Тоа е период и на интензивни контакти во сите области на материјалната и духовната култура меѓу етнички и лингвистички хетерогеното балканско и турско население, кое се јавува и како носител на ориенталните цивили-

⁹ Ванков, Л., "Към историята на романизмите в български (1)", *Български Език.*, 1986, София, стр. 390.

лизации (османлиската, арапската и персиската). Турскиот јазик, кој во целиот тој период бил јазик на една нова цивилизација и култура, државен јазик и *лингва франка* во рамките на Отоманската империја, поради политичките, економските и општествените услови, бил и јазик со престиж, јазик кој набргу почнал да се распространува на балканските простори и да влијае врз сите балкански јазици.

Како резултат на овие директни контакти и интензивни влијанија на лингвистичко ниво, а и како резултат на редица екстралингвистички фактори, многу рано се регистрира и појава и сè поголемо присуство на вонредно голем број турцизми. Во тој период во македонскиот јазик директно и првенствено влегувале зборови од турскиот јазик.

Да споменеме само мал број италијанизми од постаро време кои во македонскиот јазик преминале со посредство на турскиот јазик:

<i>балкон</i>	→	ит. <i>balcone</i>
<i>банда</i>	→	ит. <i>banda</i>
<i>волѝа</i>	→	ит. <i>volta</i>
<i>каѝара</i>	→	ит. <i>caparra</i>
<i>кашкавал</i>	→	ит. <i>caciocavallo</i>
<i>ѝаѝа</i> ¹⁰	→	ит. <i>tappo</i>

Контактите на македонскиот народ со италијанскиот народ датираат уште одамна, уште од времето на турската окупација, па и пред неа. Знаејќи за тешката положба на македонскиот народ, Италијанците организирале акции на помош против турската окупација. Така на пример, уште во 1517 година, папата Лео X подготвувал експедиција против Турците. Такви акции продолжиле и во текот на XVII век во Неапол и Сицилија. Овие акции чинат значаен момент во

¹⁰ Јашар-Настева, О., *op. cit.*, стр. 225.

меѓусебните односи во целина меѓу македонскиот и италијанскиот народ.

II. 1. 1. в. Улогата на ароманскиот јазик
како јазик посредник во заемањето
на италијанизмиите во македонскиот јазик

Ароманскиот јазик, исто така, одиграл несомнено голема улога во процесот на заемање на италијанските зборови. Во него, според научите истражувања¹¹, се откриени 375 зборови од италијанско потекло (пред сè од венецијанско потекло). Ароманците презеле од Италијанците термини кои што означуваат физички и морални квалитети на луѓето, но и тука била решавачка улогата на грчкиот јазик како главен посредник. Некои од овие 379 зборови исчезнале од ароманските говори¹², можеби и поради фактот што истите не можеле да им конкурираат на другите термини од различно потекло а коишто биле употребувани со исто значење. Такви примери има многу. На пример: *ar. soldat*, ит. *soldato* и *ar. valita*, ит. *valisa* биле заменети со војник и куфер. Но, покрај слојот исчезнати италијански термини, постои и еден друг, помногуброен и составен од оние што сè уште се употребуваат. За илустрација би можеле да ги наведеме заемките:

<i>ap. arobă</i>	→	венец. <i>roba</i>
<i>ap. fanela</i>	→	венец. <i>flanela</i>
<i>ap. tantela</i>	→	венец. <i>dentela</i>
<i>ap. katrame</i>	→	венец. <i>catrame</i>

---

¹¹ Ruffini, M. L'influsso italiano sull'aromeno, *Cahiers Sextil Puscariu*, Roma I, fasc. 1-2, 1952., 91-110, 318-342.

¹² Настев, Б., *Аромански сџудии*, Огледало, Скопје, 1988, стр. 61.

Но, за нашето проучување битен е фактот што најголем дел од италијанизмите во ароманскиот биле употребувани и од населението што зборувало македонски, затоа што најголем дел од него било билингвално. Овој паралелизам оди дотаму, како вели Настев, што се констатира дека задржувањето на италијанските зборови од ароманскиот јазик во македонскиот се должи на фактот што нашле потпора во нивната употреба и во двата јазика. Така, можеме да констатираме паралелна употреба на италијанизми и во двата јазика:

ит. <i>capello</i>	→	ар. <i>capela</i>	→	мак. <i>каџела</i>
ит. <i>birra</i>	→	ар. <i>bira</i>	→	мак. <i>бира</i>
ит. <i>balcone</i>	→	ар. <i>balcone</i>	→	мак. <i>балкон</i>

Овој паралелизам оди дотаму што ги зафаќа и случаевите кога италијанизмите претрпуваат семантички промени во новата јазична средина. Така, терминот бандера ар. *bandera* од вен. *bandiera* го изгубил значењето на знаме и денес и во двата јазика се употребува само со значење на електричен столб или телеграфски столб.

II. 1. 2. Италијанските заемки од периодот по конституирањето на македонскиот литературен јазик

Во XVIII век и во првата половина и средината на XIX век, во Македонија се манифестираат нови општествено-политички и културни промени, кои биле условени од економскиот развој и продирањето на европскиот капитал. Тоа придонело за зголемен развој на стопанството, на градовите и на сообраќајот во Македонија. Тоа, од своја страна, се одразило и влијаело врз структурата на македонското општество. Особено во тој период се развила борбата за македонскиот јазик, која се движела по тежок пат. По ослободувањето и обединувањето на Италија, македонско-италијан-

ските односи добиваат конкретен вид на соработка особено на полето на дипломатијата и трговијата. Италија, сè повеќе се стремела на овој дел на Балканот да ги зголеми своите интереси и да ја зголеми трговската размена. Во низа македонски центри започнале да се отвораат италијански конзулати и вице-конзулати. Така, на пример, Конзулатот на Обединета Италија во Битола¹³ работел од 1895 па сè до 1912 година. Во ова време значително се зголемува увозот и извозот со Италија. Само преку Солун, во 1886 година, била внесена стока од Италија во вредност од 1.598.000 франци. Во тогашната трговија и во трговската кореспонденција сè повеќе бил во употреба италијанскиот јазик, од кој се сочувани низа примери во македонскиот јазик¹⁴.

* * *

Со војната од 1941 година, Македонија беше поделена на: дел окупиран од Бугарија и дел окупиран од Италија. Така, територијата на Западна Македонија со градовите: Тетово, Гостивар, Кичево, Дебар и Струга остана под италијанска окупација. Овој дел на Македонија, заедно со Албанија којашто исто така беше окупирана од Италија, претставуваше една целина на која Италијанците ја беа организирале својата власт; покрај војската, тие имаа своја полиција (*карабинери и карабинерски сџаници*), судови, цивилна управа и друго. Овој период е можеби и единствениот период кога имало директни контакти меѓу македонскиот и италијанскиот јазик и само тука можеме да говориме за директни заемки.

По завршувањето на војната, 1944 година настапува периодот на главните промени во општествено-политичкиот

---

¹³Цветковски, В. "Тугите зборови во битолскиот говор", МАНУ, Јазичните појави во Битола и Битолско денеска и во минатото, Скопје, 1988, стр.171-192

¹⁴ Види "Извештаи од италијанските конзули во Битола", Архив на Македонија, Скопје.

и економскиот живот во Македонија. Ова е прв период на слободен живот и на интензивен развoток на македонскиот јазик. Тоа е, всушност, период на формирање, развивање и нормирање на системот на македонскиот литературен јазик, а во меѓувреме интензивно се развиваше и збогатуваше неговата лексика. Периодот на изградување на литературната норма се карактеризира со приклон кон словенското наследство во однос на зборообразувањето, како и со усвојување на оној фонд зборови што спаѓа во интернационалната лексика. Овој период започнува од крајот на Втората светска војна и трае сè до распадот на СФРЈ. Во него српскохрватскиот (како официјален јазик на ЈУ-просторот) имаше значајна улога во пренесувањето на заемките и во целиот тој период беше единствен јазик-посредник за италијанизмите и за другите заемки во македонскиот јазик.

II. 1. 2. а Улогата на српскохрватскиот јазик како јазик посредник во процесот на заемањето на италијанизми во македонскиот јазик.

Во сосема нов контекст на екстралингвистички фактори, што ќе дејствуваат и на планот на лексичките заемки, во овој период ќе заземе, за разлика од претходниот, влијанието на српскохрватскиот јазик. Ова влијание ќе почне да се чувствува уште во времето меѓу двете војни, што е сосема разбирливо, со оглед на тоа што српскохрватскиот јазик беше официјален стандард и на македонски терен. Неговото влијание ќе продолжи да се чуствува, но во помал обем и во повоена Југославија.

Сметаме дека би било потребно да ја разгледаме малку и историјата на италијанизмите во српскохрватскиот јазик. Во него италијанизмите навлегувале главно по две патишта, и тоа: во минатото преку морски пат (преку Далмација) а потоа преку Германија, поточно преку Австрија.

Во минатото, италијанизмите како на пример: *боца, чемџрес, банка, фортуна, морнар* и други, најчесто навлегу-

вале преку море каде што морепловците, трговците и рибарите ги прифаќале во своите говори и дијалекти. Почнувајќи од XIX век италијанизмите почнувале да навлегуваат во српскохрватската лексика преку германскиот јазик. Ако во минатото италијанизмите преминувале во српскохрватскиот преку пооделни говори на Јадранскиот брег, тие сега почнале да навлегуваат од север, по директен пат преку Виена. Она што Франција била за Европа, во пропагандата на италијанизмите, тоа била Австрија за европскиот Исток и за Истокот воопшто. Во XIX век Виена била голем културен центар, станица за заемки особено за словенското население.

За да расветлиме некои појави би навеле неколку карактеристични примери на заемање италијанизми. Ќе можеме да забележиме дека заемките се прифатени со значењето што го имаат во германскиот јазик.

Трговскиот термин *фирма*¹⁵ (фирма со значење на претпријатие чиј синоним во италијанскиот јазик е *ditta*), е навлезен во српскохрватскиот преку германскиот јазик на крајот на XVIII век, додека денес во италијанскиот јазик повеќе нема значење на установа туку на потпис (од глаголот *firmare* = потпишува).

Друг италијански трговски термин, *бруто*¹⁶ (денеска во италијанскиот *lordo*), е распространет во повеќе јазици. Во германскиот го наоѓаме веќе од почетокот на XVI век, додека во италијанскиот уште во XVIII век, терминот *bruto*, бил заменет со именката *lordo (peso lordo)*, со значење на бруто тежина. На територијата на германското говорно подрачје останал да се користи терминот бруто, од каде се раширил во повеќе јазици, па и во македонскиот со значење на бруто-тежина и бруто-запремина.

¹⁵ Jernej, J., "Sugli italianismi penetrati nel serbo-croato negli ultimi cento anni", *Studia Romanica*, Annus I, Num. 1. December 1956, Zagreb, стр. 62.

¹⁶ Ibid, стр. 62.

Таков е случајот и со заемката *карфиол*¹⁷ < гер. *Karfiol* < од ит. *Cavolfiore* (заемката најпрвин преминала во германскиот јазик, а од таму во таква изменета форма била прифатена и во нашиот јазик со истото значење).

Заемката *кампања*¹⁸, по потекло италијанизам (*campagna*), навлегла во српх., а преку него и во македонскиот јазик од германскиот (*Kampagne*), каде што е дојдена преку францускиот. Како и во германскиот, и во српх. зборот се користи само со значење на предизборна кампања, додека во италијанскиот јазик зборот има многу пошироко значење: “*distesa grande di terra, piu' o meno coperta di vegetazione*” (“големо парче земја, помалку или повеќе покриено со вегетација”). Ова значење не се сретнува ниту во германскиот ниту во српх. ниту во македонскиот јазик.

Но, постојат и такви заемки кои од своја страна дошле во српх. преку двете насоки. Таков е случајот со заемката *балкон*. Се чини дека тука се работи за таканаречен европски вокабулар. Зборот *балкон* потекнува од *balko*, од старогерманскиот јазик. Зборот навлегол во италијанскиот јазик давајќи ја формата *balcone*, преминувајќи и во францускиот јазик за да повторно се врати во германскиот јазик, еден век подоцна како *Balkon*. Според Таљавини¹⁹, тука се работи за повратен удар или како тој го нарекува “*cavallo di ritorno*”.

II. 1. 3. Италијанизмите во македонскиот јазик во најново време

Би можеле да издвоиме уште еден период (лингвистичка ситуација) во однос на заемките во македонскиот јазик, а тоа е периодот по осамостојувањето на Република Македонија. Со појавата на новата политичка ситуација се зголемуваат потребите за директни контакти со другите земји.

¹⁷ Ibid., стр. 62.

¹⁸ Ibid, стр. 62.

¹⁹ Tagliavini, C., *Le origini delle lingue neolatine*, Bologna, 1952, стр. 219.

На крај од ова поглавје би ги навеле најважните фактори на италијанското влијание во денешна Македонија. Преносители ќе ги нарекуваме сите оние фактори кои потпомагаат да дојде до заемање.

Несомнено, најсилно влијание имаат весниците; се чини дека новинарите го сакаат италијанскиот јазик, можеби и поради фактот што со него можат да постигнат посебен стилски ефект, давајќи им на своите текстови своевиден “модерен” изглед. Така, на пример, во спортската терминологија сè повеќе може да се сретнат италијански термини, на пример *џојџо калчо* се употребува наместо спортска прогноза.

Се појавуваат и голем број имиња на весници, дуќани, кафеани итн. од италијанско потекло. Токму пред неколку месеци беше промовирано и првото женско списание - и тоа со типично италијанско име, Бијанка. Тука би ги навеле и радио станиците кои, дали од мода или од нешто друго, најмногу сакаат да го користат италијанскиот јазик во комуникацијата (Радио Уно).

Радиото и телевизијата, според влијанието врз публиката, не заостануваат многу зад весниците. Италијанските емисии (Non è la RAI итн.) станаа дел од секојдневието и придонесоа поголем број имиња да навлезат директно во говорот на младите.

III. АДАПТАЦИЈА НА ИТАЛИЈАНИЗМИТЕ ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК

Анализата на заемката, интегрирана во составот на јазикот примач, ни покажува дека, нејзината адаптација мора да помине цела низа промени, од различниот тип карактеристики за нивото на кое истите се јавуваат до складот на составот на јазикот примач. Адаптацијата на заемката ги опфаќа сите промени кои ѝ помагаат таа да се вклопи во системот на јазикот-примач. Тоа се одразува врз фреквенцијата на зборот и на неговата употреба во различен контекст. Сите тие промени, без оглед на кое ниво се јавуваат, треба да се анализираат, дефинираат и класифицираат, за да се добие јасна слика на процесот на адаптација во најширока смисла за зборот.

Кога заемката преминува од еден јазик во друг, таа тежнее да се прилагоди на новиот систем. Поради тоа и нашата анализа на заемките од италијанско потекло е спроведена на три нивоа: фонолошко, морфолошко и семантичко.

Фонетската адаптација се состои од елиминирање на одделни странски фонемии и нивна замена со домашните. Таа, исто така, може да се одрази и на изговорот на заемките и на различната дистрибуција на фонемите во заемките. Морфолошката адаптација ги вклопува позајмените зборови во домашни морфолошки категории, давајќи им на заемките род, број и лице, или одземајќи им ги обележјата кои јазикот не ги познава. Таа, исто така, опфаќа и повеќе видови деривација: со помош на домашни афикси, со примена на странски афикси на домашни корени или пак композиција

од домашни и странски елементи. Семантичката адаптација се врши на планот на значењето, со квалитативни и квантитативни промени во тој домен на значењето.

III. 1. Фонетската адаптација кај италијанизмите во македонскиот јазик

Фонетската адаптација долго време кај лингвистите била предмет на разгледување но речиси секогаш се разгледувала одделно од другите видови промени. Така, на пример, Сапир¹ во своето дело *Јазик*, го употребува терминот *фонетски компромис*, кога зборува за фонетска супституција, не мислејќи притоа да ја доближи и до други промени. Се чини дека тој зборува за еден осамен куриозитет во развојот на одделни заемки, наместо да ги спои со другите видови асимилации, со морфолошката и семантичката. Блумфилд² ја дефинира замената на странските фонеме со домашни како фонетска супституција и ја доведува во тесна врска со културното заемање. Според него фонетската адаптација варира во зависност од говорителите и условите. Тој вели дека изговорот на заемката многу зависи од говорителот кој за првпат ја користи и ја внесува заемката во еден друг јазик. Ако говорителот има добро познавање на странскиот јазик, тој може да ја изговори заемката според странскиот фонетски изговор и кога таа ќе се најде во контекстот на неговиот мајчин јазик. Но, најчесто се случува, како што вели тој, говорителот да тежнее да ги замени странските фонеме со оние адекватни на неговиот мајчин јазик.

Во фонетската супституција, говорителите ги заменуваат странските гласови со домашни фонеме. Доколку два фонетски система се паралелни и слични не би требало да дојде до големи промени при процесот на фонетската адап-

---

¹ Sapir, E., *Language*, New York, стр. 195-196.

² Bloomfield, L. *Le Langage*, Payot, Paris, 1970, стр. 420-427.

тација, но кога се работи за системи што не се толку слични може да дојде до поголеми промени во фонетската дистрибуција.

Некои научници тврдат дека секоја заемка доаѓа со перфектен изговор, а дури потоа се одомаќува (ги прима фонетските карактеристики на јазикот-примач). Меѓутоа, во нашиот случај не се работи само за зборови пренесени по устен пат, туку и за голем број зборови што се примени по писмен пат и се лишени од звучниот облик. Затоа и наидовме на голем процент колебања на изговорот на странските зборови.

Но, што со оние зборови, а во нашиов случај се многубројни, кои во македонскиот јазик дошле преку трет јазик, јазик-посредник. Значи ли тоа дека заемката два пати фонетски се адаптирала, еднаш во јазикот посредник а другпат во нашиот јазик?

Клајн³ прави класификација на фонетските промени поаѓајќи од причините за фонетските промени, или пак од факторите што предизвикуваат изговорот на заемката да се разликува од оној во оригиналниот јазик. Многу е интересен неговиот став во врска со фонетската асимилација. Тој ја нарекува: “одомаќување на њозајмениите зборови” или, пак, “склој на сиие њромени шиио њ овозможуваат на заемката да се вклоји во сисииемот на јазикот-њримач”.

Порано се сметало дека старите заемки се целосно фонетски адаптирани затоа што се наоѓаат подолго време во јазикот примач и дека новите заемки ќе го доживеат истото откако ќе поминат одреден број години. Но, историјата на одделни зборови јасно покажува дека не е така. Голем број странски зборови се адаптирани веднаш по доаѓањето во јазикот примач, додека новите ниту денес не покажуваат тенденција да се изменат. Писмениот начин на комуникација, доброто познавање на странски јазици, поголемата толеранција на домашниот систем доведуваат до тоа асимилаци-

³Klajn, I. *Uticaoј engleskog jezika u italijanskom*, Filološki Fakultet, Beograd, 1971, стр. 118

јата да биде сè помала. Значи, примери за целосна фонетска асимилација ќе најдеме главно меѓу постарите италијанизми, заемени во минатиот век некогаш и порано, додека денешниот обид на фонетска адаптација останува најчесто на ниво на индивидуални варијанти, или ги зафаќа само одделните елементи на зборот, под влијание на нормата која бара зачувување на оригиналниот облик.

III. 1. 1. Кус преглед на фонолошките системи на италијанскиот и македонскиот јазик

За целосно проучување на адаптацијата на италијанизмите во македонскиот јазик на фонолошко ниво, неопходно е претходно да постои опис на фонолошките системи. За целите на овој дел на нашево истражување ги користевме податоците од проф. Муљачиќ⁴ во однос на италијанските фонеме и во однос на македонскиот ја користевме *Грамајшиката на македонскиот јазик* од проф. Конески⁵.

III. 1. 1. a Консонантнii

a) Шема на италијанскиот консонантен систем:

Momento del velo palatino		luogo di articolazione															
		biliabiali		labiodentali		dentali		alveolari		prepalatali		palatali		velari			
		orali	nasali	orali	nasali	orali	nasali	orali	nasali	orali	nasali	orali	nasali	orali	nasali		
modo di articolazione	occlusive	orali	p	b			t	d							k	g	
		nasali		m				n							ɲ		
	affricate	orali							ts	dz	tʃ	dʒ					
					f	v			s	z	ʃ						
										r							
continuu	e	orali															
vibrante																	
		lateral							l					ʎ			

⁴Muljačić, Ž., *Fonologia della lingua italiana*, Il Mulino, Bologna, 1972, стр. 23-26

⁵Конески, Б., *Грамајшика на македонскиот јазик*, Култура, Скопје, 1982.

б) Шема на македонскиот консонантен систем:

	звучни				
	според местото на образување				
	уснени	забновен.	венечни	тврдонеп.	меконеп.
според начин на образување					
експлозивни	б	д			г
фрикативи	в	з	ж		
африкати		с	џ	ѓ	

	беззвучни				
	според местото на образување				
според местото на образување	уснени	забновен.	венечни	тврдонеп.	меконеп.
експлозивни	п	т			к
фрикативи	ф	с	ш		х
африкати		џ	ч	ќ	

	сонанти				
	според местото на образување				
според местото на образување	уснени	забновен.	венечни	тврдонеп.	меконеп.
експлозивни	м	н			
фрикативи		л	р/љ	ј	
африкати					

Од прикажаните шематски табели на двата консонантни системи можеме да забележиме дека не постојат битни разлики меѓу нив. Покрај одреден број консонанти што и двата јазика го познаваат постои и одреден број што не го познаваат. Во двата јазика постојат следните консонанти:

/p/, /b/, /t/, /d/, /k/, /g/, /f/, /v/, /s/, /z/, /ʃ/, /ʒ/, /m/, /n/, /ŋ/, /r/, /l/, /ç/, /ǰ/, /dz/

Како што можеме да забележиме, постои поголем број консонанти што постојат и во двата јазика, но битно е да се напомене дека, иако во двата фонетски системи постојат заеднички консонанти со слични дистинктивни црти, никогаш не можеме да кажеме дека една италијанска фонема комплетно ѝ одговара на македонската и обратно.

И двата консонантски системи познаваат опозиција по звучност, додека опозицијата краток-долг консонант не е карактеристична за македонскиот јазик. Во италијанскиот јазик, најчесто кога се појавува долг консонат (во геминатите), тој во нашиот јазик се адаптира во еден консонант. Така, на пример, во заемките: *азур* / ит. *azzurro*, *бал* / ит. *ballo*, *пастел* / ит. *pastello*, дуплите италијански консонанти се адаптирале во еден консонант во македонскиот јазик.

Меѓутоа, во некои заемки од италијанско потекло наидуваме на определени промени во однос на консонантската адаптација. Во заемките *маринада* < ит. *marinata*, *серенада* < ит. *serenata*, може да ја проследиме супституцијата на италијанскиот безвучен дентал Т со неговиот звучен пар Д.

Но, не секогаш се супституираат звучни со безвучни консонанти и обратно; на пример, во заемката *фоџача* < ит. *focaccia*, можеме да ја проследиме замената на италијанскиот безвучен лабиодентал Ф со македонскиот безвучен билабијал П. Според Мусиќ⁶ овој вид промена е дефинирана како една од најстарите промени кај романизмите.

Потребно е да се укаже на фактот дека фонетската адаптација во голем број случаи е секундарна, т. е. се вршела прво во јазикот посредник а потоа во нашиот јазик. Такви примери наоѓаме во старите заемки: *кашкавал*, ит. *cacciacavallo* и *манџа*, ит. *mangiare* кои прво се адаптирале во турскиот јазик а потоа така адаптирани се заемени.

Кај новите заемки пак, кои во македонскиот јазик се дојдени директно, најчесто по писмен пат, единствен проблем прави графијата. Најчесто проблем прават италијанските консонанти С и Ѓ пред палаталните (предни) вокали I и E и пред веларните (задни) А, О, У. Во првиот случај имаме препалатален безвучен-звучен африкат, додека во вториот се работи за оклузивен веларен и безвучен-звучен консонант. Непознавањето на италијанските фонетски правила доведува до колебање во изговорот на италијанските

⁶Musič, S., *Romanizmi u severo-zapadnoj Boki Kotorskoj*, Filološki Fakultet u Beogradu, 1972, стр. 87

називи и најчесто до подведување по италијанската графија. На пример " Сореле Медики" (назив на салон за убавина) наместо "Медичи" од ит. *sorelle medici*, или *чико* - наместо *кико* / ит. *chisso*. Во вториот пример може да се проследи непознавањето на италијанската фонетика каде што буквата *И* нема вредност туку служи само за веларизација или палатализација на одредени консонанти во италијанскиот јазик. Инаку другите консонанти не покажуваат речиси никакви адаптациони промени во однос на фонетиката.

III. I. I. a Вокали

Италијанскиот вокален систем се карактеризира со седум вокали, додека македонскиот вокален систем познава само пет вокали.

италијански вокали: а, и, у, е, ε, о, ѓ

македонски вокали: а, е, и, о, у.

и		у		и		и
	е	о		е		о
		а		ε		ѓ
				а		
македонски вокали				италијански вокали		

Што се однесува до гласот *А*, во италијанскиот јазик тој не се разликува во поголема мера не се разликува од неговиот изговор во македонскиот јазик. Тој забележува во заемките во сите три позиции:

- иницијална: ит. *armada*- мак. /а/рмада, ит. *arsenale*- мак. /а/рсенал,

ит. *armatura*-/а/рмайура

- медијална: ит. *sonata*- мак. *сон/а/џа*, ит. *bala* - мак. *б/а/ла*,

ит. *balcone*- мак. *б/а/лкон*

- финална: ит. *fortuna*- мак. *форџун/а/*, ит. *banca* - мак. *банк/а/*,

ит. *pizza* -мак. *џица/а/*.

Во италијанскиот јазик гласот Е, се јавува како отворено / / и затворено / /. Станува збор за фонолошка опозиција меѓу овие два гласа што не е случај во македонскиот јазик. Според тоа и адаптацијата на италијанските лексеми што ги содржат овие два гласа, во нашиот јазик се врши само со помош на единствената соодветна самогласка /е/. Така, самогласката ја среќаваме кај заемките во сите три позиции:

- иницијална: ит. *espresso*- мак. */е/сџресо*,

- медијална: ит. *mezzanino*- мак. *м/е/занин*, и

- финална: ит. *forte* -мак. *форџ/е/*.

Во одреден број италијански лексеми имаме појава на отпаѓање на финалниот консонант Е. како на пример: ит. *carnevale*-мак. *карневал*, ит. *arsenale*- мак. *арсенал*, ит. *balcone* -мак. *балкон*.

Италијанскиот глас I не се разликува од соодветниот глас во македонскиот јазик И. Се наоѓа во сите три позиции во италијанските лексеми и најчесто се задржува и во финалната позиција.

- иницијална: ит. *intarsio*- мак. */и/нџарзија*

- медијална: ит. *libretto* -мак. *л/и/бреџо*, ит. *marina*- мак. *мар/и/на*, и

- финална: ит. *confetti* мак/ *конфеџ/и/*, ит. *spaghetti*- мак. *шџаџеџ/и/*.

Гласот О во италијанскиот јазик како и гласот Е се јавува како отворен и затворен. Во македонскиот јазик не постои опозиција меѓу овие два гласа според тоа адаптацијата на италијанските лексеми што ги содржат овие два гласа се

врши само со помош на единствената соодветна самогласка /o/. Гласот го среќаваме во сите позиции :

-иницијална: ит. *opera*- мак. /o/џера,

-медијална: ит. *comanda*- мак. к/o/манда, ит. *conto*- мак. к/o/нџо

-финална: ит. *bravo*- мак. брав/o/,

Кај одреден број заемки може да се проследат промени во однос на отпаѓањето на финалниот вокал или замена на еден вокал со друг. Таквите промени се должат, пред сè, на промените што заемката ги претрпела во јазикот посредник, па така имаме:

мак. *манџил*, ит. *mantello*, под влијание на срх. од каде е преземена заемката, таа претрпела две промени и тоа : отпаѓање на финалниот вокал и замена на вокалот Е со И. Сепак, постојат податоци дека во македонскиот јазик порано можела да се сретне и оригиналната форма *манџело*.

Жинзифов пишува: "... младите момчиња со широко мантелo по улици шетаат. "

Таков е примерот и со заемката мак. *каџуџи*, ит. *capotto*, каде можеме да ги проследиме и двете промени.

Во заемката *фурна* настанала супституција на италијанскиот вокал О во турскиот јазик со вокалот I. Како што можеме да забележиме кај голем број турцизми како: ханума, калуп итн., турскиот вокал I во македонскиот јазик се адаптирал со У, па оттаму следи и промена ит. *forno* > тур. *firin* > мак. *фурна*.

Некоја позабележителна разлика помеѓу италијанскиот глас U и македонското У не постои, така што речиси во сите заемки гласот ги задржал своите обележја, како на пример кај заемките: *валуџа*, *форџуна*, *фуџа*, и слично.

Исто така, би ја спомнале и италијанската вокална група -*ia*, -*io* која во македонскиот јазик се предава со -*ија*., -*ијо*, како во примерот:

ит. *mafia* > мак. *мафија*

Консонантската група *-ie*, во македонскиот јазик, поради правописни норми се предава со *-иe*. На пример, во заемката:

ит. *pedestallo* > мак. *ѝедесѝал*

III. 1. 2. Акцентот кај италијанизмите во македонскиот јазик

Анализата на акцентите меѓу два јазика, јазикот давател и примател ни укажува дека два јазика можат да се разликуваат по природата, по видот на акцентот (дали акцентот е динамичен или мелодичен) и по местото на акцентот во зборот. Македонскиот јазик спаѓа во групата на јазици со динамичен (ударен) и смисловен акцент. Во него третосложниот акцент е еден од најглавните белези што го одликуваат овој јазик. Правилата за местото на акцентирањето на самостојните зборови во македонскиот јазик се следни:

-акцентот паѓа на првиот слог кај двосложните и тросложните зборови, - додека кај повеќесложните зборови акцентот стои на третиот слог, броејќи од крајот.

Во италијанскиот јазик пак повеќесложните зборови можат да бидат акцентирани на последниот слог (*parole tronche*), на претпоследниот (*parole piane*⁷), на третиот броејќи од крајот (*parole sdrucchiole*) и на четвртиот слог броејќи од крајот (*parole bisdrucchiole*).

Меѓутоа кога говориме за акцентирањето на тугите зборови во нашиот јазик особеноста се состои во тоа што тие зборови најчесто се подведуваат под правилата на македонската третосложна акцентуација. Голем број од нив имаат акцент на крајниот или на претпоследниот слог:

брáво < ит. *brávo*

---

⁷ Повеќе зборови во италијанскиот јазик и припаѓаат на таа група.

vés̄a < ит. *vés̄pa*

Меѓутоа природниот стремеж во македонскиот јазик е изразен со ускладување на странските зборови кон македонските норми на акцентирање. Обично, можеме да забележиме дека зборовите кои се подолго време влезени во мак. јазик, истите се приспособиле кон нашиот начин на акцентирање. Така, во следните заемки можеме да проследиме промени во однос на акцентирањето кај италијанските лексеми:

káj̄uī < ит. *capóto*
báلكон < ит. *balcóne*
kárневал < ит. *carnevale*

Додека поновите заемки што најчесто означуваат предмет обично непознат во нашиот бит, остануваат со својот странски акцент.

III. 2. Морфолошка адаптација на италијанизмите во македонскиот јазик

Во науката за јазикот е истакнато дека морфолошката адаптација на странската лексика што проникнува во еден јазик се јавува како природна потреба. Очигледен е, меѓутоа, и фактот дека таа потреба не може да биде во сите случаи задоволена наеднаш, на строго определен начин и до крај, уште на самото позајмување на зборот, како во едниот така и во другиот аспект, со оглед на разликите во самите фонолошки и морфолошки системи на јазиците. Лингвистиката дошла до емпириски заклучок дека јазиците, кога доаѓаат во допир, главно не влијаат еден на друг.

Јасно е дека странскиот збор, ако во својата фонолошка и морфолошка структура нема елементи што би му се про-

тивеле на јазичното чувство на припадниците на јазикот примач, а тоа значи што би им се противеле на нивниот изговорен систем и на морфолошкиот систем на нивниот јазик, влегува без отпор во лексиката на овој јазик и со текот на времето, затврдувајќи се во неа - побрзо или побавно, сè помалку се чувствува како странски збор.

Но, во низа случаи, позајмениот збор не е составен од таков гласовен материјал што може веднаш и целосно да биде супституиран со типолошки соодветен и сличен материјал на јазикот примач, ниту има такви морфолошки карактеристики со кои може исто така наеднаш да се вклопи во морфолошкиот систем на тој јазик. Тогаш, при неговата употреба во јазикот примач доаѓа до извесен конфликт на две природни тенденции: од една страна, тоа е тенденција на јазикот примач да го асимилира секој странски збор што ќе се појави во него, а од друга страна тоа е тенденцијата на тој збор да го задржи својот фонолошко-морфолошки систем, произлезен од сосема поинаков фонолошки и морфолошки систем. Во тој случај, адаптацијата станува процес што се состои во совладувањето на отпорот на туѓите елементи во зборот низ кој се решаваат, на еден или друг начин, компромисните состојби.

III. 2. 1. Видови морфолошка адаптација

Морфолошката адаптација ја дефинираме во најширокото значење на поимот "морфологија", еднаква на граматичка асимилација, за да може истата да ги опфати и појавите што некој (можеби) би ги сместил во синтаксата или пак во зборообразувањето. И. Клајн⁸ во основа разликува три вида морфолошка адаптација, и тоа:

---

⁸ Ivan Klajn, "Uslovi za asimilaciju stranih reci", Anali Filološkog Fakulteta, 6, Beograd 1966, st. 437-438.

1. *функционална* (или полна интеграција на заемката) која се сведува на фактот зборот целосно да се вклопи во домашните морфосинтаксички категории, на пример: именките да добијат македонски граматички род. Кога овој вид заемки ќе заживеат во јазикот, тие според законитостите на новата јазична средина градат глаголи, придавки и друго. Оваа асимилација е можна благодарение на идентификацијата на италијанските и македонските граматички категории.

2. *формална* (делумна интеграција) која зборот го прилагодува и по облик додавајќи му домашни морфеме. Овој вид на адаптација повлекува најчесто со себе графичка и фонетска асимилација. Зборот може трајно да задржи некои елементи од морфо-фонолошкиот аспект на моделот (зборот во јазикот давател). Се смета дека тогаш имаме иновација за која е карактеристично тоа што таа не останува надвор од системот туку се надоградува или се вградува во него (на морфолошки план оваа појава е забележана преку зборообразувањето). За формална адаптација ова не е неопходен услов, но ако постои, може особено да го подобри процесот. Тоа е појавата на еквиваленција помеѓу морфемите.⁹

3. Особено силен вид асимилација претставува *градењето сложенки и изведеници со помош на домашни елементи*. Тука немаме супституција на морфемите како во претходниот случај, туку на италијанскиот збор или пак на основата се додаваат сосема нови македонски афикси.

Благодарение на општото слабеење на асимилативната способност на јазикот, формалната асимилација е денеска многу ретка, додека функционалната се врши несетно и автоматски при што не се јавуваат никакви отпори. Градење-

⁹ Ivan Klajn, *ibidem*. p. 438. Клајн ги нарекува несвесните, етимолошките еднаквости кои со време се воспоставуваат помеѓу сличните морфеме на два јазика. Кога неколку збора на даден облик се асимилираат на одреден начин, сите подоцнежни заемки со ист облик би се прифатиле и асимилирале речиси автоматски.

то на сложенки и изведеници со помош на домашни елементи, пак, е особено зачестена појава во последно време.

4. Посебен вид неасимилиција е и *рејликаџа* кога некои елементи системот не ги прифаќа. Зборовите со такви елементи остануваат надвор од системот како неадаптирани или туѓи. Затоа за нив најчесто се употребува таков назив со кој се означува нивниот вонсистемски, туѓ карактер. Во македонскиот јазик уште нема изградено еднозборен термин, но таков би можел да биде терминот “туѓарки” или “туѓинки”.

Бројот на зборовите што можат со сигурност да се третираат како туѓарки не е голем, иако патот на неговото зголемување е секогаш отворен. Проблемот на иновациите, пак, испаѓа малку посложен и затоа нив треба да ги третираме како надградба или како пополнување, комплетирање на системот, а не како вонсистемска појава, каква што се туѓарките.¹⁰

III. 2. 2. Адаптација на заемките

Како што веќе констатиравме, именките се најбројна категорија што преминува од еден јазик во друг во меѓујазичните контакти. Списокот на заемки покажува поголем број именки во нашиот материјал во однос на другите граматички категории: се работи за пропорција којашто, без сомнение, важи и за целокупниот фонд на заемки во еден јазик. До слични заклучоци дошле речиси сите лингвисти кои се занимавале со заемките воопшто, дури и вониндоевропските јазици. Секаде именките го сочинуваат најголемиот процент на заемен материјал додека глаголите и придавките се позајмуваат многу помалку, а празните граматички зборови ретко кога можат да се сретнат во овој материјал.

¹⁰ Корубин Благоја, На македонско граматички теми, *Институт за Македонски јазик "Крсте Мисирков"*, Скопје 1990, ст. 41-43.

Хауген¹¹ дошол до интересен процент проучувајќи ги англицизмите во норвершкиот јазик што би можело, со мали исклучоци, да важи и за сите други јазици: именки 71-75%, глаголи 18-23%, придавки 3-4%, прилози и предлози 1% и извици 1%.

Постојат два фактора кои го условуваат ваквиот однос на морфолошките категории. Првиот и најважен причинител на нееднаквото позајмување на видовите зборови е нивната семантичката функција. Зборовите сè повеќе се позајмуваат доколку се носители на посилено и одредено значење; оттука произлегува дека именките се најпотребни како “етикети” за нови предмети и појави што се јавуваат секако повеќе отколку нови движења и дејствија, кои бараат глаголи. Прилозите, заменките и сите други граматички категории служат главно за потреби кои се веќе задоволени во јазикот примач, а немаат ниту афективна вредност, така што семантичката корист од нив е многу слаба.

Вториот фактор што се наведува во теориските размислувања е видот на односот помеѓу двата јазика. Секако дека при интимното позајмување преносот на структурно несамостојни зборови и семантички празни зборови е многу полесен отколку во текот на културното заемање. Дерој¹² го цитира мислењето на Гастон Пари каде што вели: “l'influence d'une race sur une autre se manifeste surtout dans l'emprunt des adjectifs”,¹³ и како пример ги наведува германските придавки во францускиот јазик и словенските во романскиот. При културното заемање, изборот на зборови ќе се ограничи само на одредени категории кои можат да обележат конкретни културни придонеси на нацијата давател, а тоа можат само именките.

¹¹ Haugen, E. : "The analysis of Linguistic Borrowing", *Language* XXVI, стр. 224.

¹² Deroy, L. : *L'emprunt Linguistique*, Paris 1956, стр. 70

¹³ „влијанието на една раса врз друга се одразува најмногу во заемањето на придавките” превод од авторот.

III. 2. 3. Промени кај заемките при процесот на адаптација

Проучувајќи ги именките констатираме дека во процесот на адаптација можеби најмногу промени се однесуваат на промената на родот. Неопходно е да се нагласи фактот дека и двата јазика познаваат граматички род. Во македонскиот јазик, како и во италијанскиот јазик, родот е морфолошка категорија и се одредува според завршетокот, т. е. според финалната фонема во именката. Во македонскиот јазик има и еден род повеќе, среден род. Се поставува прашањето според што се одредува во која категорија ќе влезе определен збор. Се смета дека со голема точност може да се предвиди родот што заемката ќе го добие во македонскиот јазик уште во процесот на адаптацијата.

III. 2. 3. а Ојределување на родој кај заемкиите

Во лингвистиката често се поставува прашањето според кој фактор ќе се одредува во која категорија ќе навлезе одреден збор. Дерој¹⁴ наведува четири можни фактори:

1. *јприродниот род* (ако именката означува живо суштество);

2. *обликој на зборој и значењето* (родот кај домашните именки со слично значење);

3. повластената положба на еден род во јазикот примач во италијанскиот јазик, како и во поголем број на јазици, повластен род е машкиот.

4. одделни зборови, што во нашиов случај се најмногубројни, го носат родот на јазикот посредник.

Да ги разгледаме поединечно сите фактори.

За природниот род нема никакви проблеми, со сигурност ќе кажеме дека *јпримадона* или пак *јпримабалерина* се женски род. Но тенденцијата да се одреди родот по обликот или поточно по крајот на зборот, веќе не е актуелна. И во италијанскиот јазик и во македонскиот јазик поголемиот број именки од женски род завршуваат на А, па така најчесто заемките што завршуваат на А веднаш се сместуваат во женскиот род (тука се работи само за заемки од поново време кои се навлезени директно и се малубројни). Но, треба да имаме предвид дека најголемиот број заемки во нашиов случај се дојдени преку јазикот посредник (такви примери обично наоѓаме помеѓу старите потполно асимилирани зборови). Нема да навлегуваме што била причината на промената на родот во јазикот посредник.

Тенденцијата да се определи родот според обликот или завршетокот на зборот е типична за старите фази на европскиот јазичен развој. Денеска тие појави веќе не се актуелни.

¹⁴ibidem, стр. 258-260.

Именки од женски род

Како што веќе напомниме, именките што го содржат природниот род го задржуваат истиот и во македонскиот јазик. Веќе кажавме дека маркерот за женски род еднина и во двата јазика е вокалот - **а**, така што заемката нема што да менува и најголемиот број заемки што во италијанскиот се во женски род остануваат такви и во македонскиот јазик.

Примери:

Италијански	Македонски
<i>banca, f</i>	банка, ж
<i>bagatella, f.</i>	багаџела, ж
<i>campagna, f.</i>	кампања, ж
<i>marinada, f.</i>	маринада, ж
<i>tarifa, f.</i>	џарифа, ж
<i>finta, f.</i>	финџа, ж
<i>mafia, f.</i>	мафија, ж

Именки од машки род

Во италијанскиот јазик именките од машки род најчесто завршуваат на вокалите -**о** и -**е** додека на консонант завршуваат само именки кои се од странско потекло. Во македонскиот јазик именките од машки род завршуваат најчесто на **консонант**. Поради тенденцијата заемката да се вклопи што подобро во морфолошкиот систем на јазикот примач, во поголем број случаи заемките од италијанско потекло го губат финалниот вокал можеби и поради фактот дека, како што погоре веќе напомниме, адаптацијата се врши уште во јазикот примач. Да ги проследиме примерите:

Италијански	Јазик посредник	Македонски
<i>dragomano, m.</i>	тур. <i>tercuman</i>	драгоман
<i>arlecchino, m.</i>	гер. <i>Harlekin</i>	арлекин
<i>balcone, m.</i>	гер. <i>Valken</i>	балкон
<i>balone, m.</i>	тур., срх. <i>balon</i>	балон
<i>mantello, m.</i>	срх. <i>mantil</i>	манџил
<i>bastone, m.</i>	тур. <i>bastum</i>	басџун
<i>bandito, m.</i>	срх. <i>bandit</i>	бандиџ
<i>ducato, m.</i>	тур. <i>dukat</i>	дукаџ

Промена на родот

Заемките најчесто преминуваат во нашиот јазик преку трет јазик или јазик посредник. Честопати се случува, на тој долг пат на асимилација, заемката да си го промени родот и во нашиот јазик да биде прифатена со родот на јазикот посредник. Да проследиме неколку примери:

Италијански	Македонски
<i>caparra, f. s</i>	1. каџар, <i>m. s</i>
<i>tappo, m. s</i>	2. џаџа, <i>f. s</i>
<i>forno, f. s</i>	3. фурни, <i>f. s</i>
<i>mandolino, f. s</i>	4. мандолина, <i>f. s</i>

Од следните примери може да се види дека заемките го смениле родот и го земале на заемката во јазикот посредник. Меѓутоа сметаме дека е многу тешко да се одреди точниот извор (јазик посредник) од каде заемката е навлезена во нашиот јазик, затоа што можело да има и повеќе јазици посредници за една заемка.

III. 2. 3. б. Адапација на бројој кај заемките

Кога именката ќе се интегрира во јазикот примач таа се однесува како и секоја друга именка во домашниот состав. Заемките што се интегрирале во јазикот примач ја градат множината според правилата за формирање на множината кај именките во македонскиот јазик. Како на пример:

мак. <i>балкон</i> / <i>балкони</i>	ит. <i>balcone/balconi</i>
мак. <i>весѝа</i> / <i>весѝи</i>	ит. <i>vespa/vespe</i>
мак. <i>џондола</i> / <i>џондоли</i>	ит. <i>gondola/gondole</i>
мак. <i>сонаѝа</i> / <i>сонаѝи</i>	ит. <i>sonata/sonate</i>

Во доменот на адаптацијата, посебна група именки претставуваат италијанските плурални облици. Се работи за именки кои во италијанскиот јазик се јавуваат само како *pluralia tantum* или пак повеќе се користат во множина и се усвојуваат како такви и во македонскиот, на пример:

мак. <i>калци</i> / ит. <i>calze</i>
мак. <i>аџруми</i> / ит. <i>agrumi</i>
мак. <i>ѝаљаѝели</i> / ит. <i>tagliatelle</i>
мак. <i>лазањи</i> / ит. <i>lasagne</i>
мак. <i>макарони</i> / ит. <i>maccheroni</i>
мак. <i>ѝанѝофли</i> / ит. <i>pantofole</i>
мак. <i>ѝанѝалони</i> / ит. <i>pantaloni</i>

III. 3. Семантичка адаптација на италијанизмите во македонскиот јазик

Главната задача на семантиката е да овозможи опис на значењата на зборовите и да го опише комбинирањето на значењата за да се дојде до значење на фразите и на речени-

ците. Во склоп на таа задача се вклучува и анализата на промените на значењата. Во семантиката¹⁵ се спомнуваат неколку причини за семантички промени и тоа: странското влијание и потребата за нов збор.

Филиповиќ¹⁶ укажува дека кога во јазикот ќе се јави потреба за нов назив на некој нов предмет, нова појава или нова идеја, таа потреба може да се задоволи на три можни начини:

- а) се гради нов збор од постојните елементи,
- б) се заема збор од некој странски јазик,
- в) се менува значењето на веќе постоечкиот збор или му се додава ново значење.

Анализата на вокабуларите укажува дека постапките б) и в) се применливи особено со развојот на науката, техниката и општествено-политичкиот живот и потребата да се означуваат нови предмети, поими и научни иновации за кои треба да се најде нов назив. Но, сепак, постапката б) е наједноставна и најчеста и најголемиот број заемки во јазиците ѝ припаѓаат на таа категорија.

Еден од многуте начини на кои еден јазик може да влијае врз друг е промената на значењата на веќе постоечките зборови. Таа појава се нарекува семантичка адаптација и особено е честа кога постои тесен контакт помеѓу два јазика од кои еден е пример на другиот.

Во досегашните лингвистички проучувања, се чини дека промените кај заемките што го засегаат семантичкото подрачје не се во целост проучени. Најчесто и најмногу се проучувани фонолошката и морфолошката компонента, можеби и поради фактот што првата во јазикот доаѓа прва до израз (најпрвин се среќаваме со удитивната страна на зборот) а потоа со втората, која, исто така, е мошне експонирана со своите белези: суфикси, префикси, наставки и др. Навлегувајќи подлабоко во проучувањето на заемките се воочува

¹⁵ Filipovič, R. *Teorija jezika u kontaktu*, Školska Knjiga, Zagreb, 1986, стр. 158

¹⁶ *ibidem*, стр. 158

дека заемката покрај фонолошката и морфолошката адаптација, претрпува и одредена адаптација на значењето, т. е. семантичка адаптација.

Проучувајќи ја семантичката адаптација Дерој¹⁷ вели: “... не се заемаат, впрочем, само цели зборови. Се заемаат и делови од зборот, морфеми и фонеме. Но, најчесто доаѓа и до тоа странскиот јазик да зема нешто што е многу понематеријално: нови значења кои се додаваат на старите значења на традиционалните зборови”.

При анализата на семантичката адаптација како, и во другите адаптации неопходно е, често пати, да се познаваат историските, културните и другите карактеристики на периодот во кој дошло до определено позајмување, како и да се има предвид фактот дека значењето е подложно на промени и во јазикот посредник како што е и во најголем број случаи кај италијанизмите во македонскиот јазик.

III. 3. 1. Промена на значењата

Промени на значењата се придружна појава при заемањето на еден збор од еден јазик во друг. Притоа, тие секако не се плод на случајности, туку на низа околности кои влијаат врз изборот на значењето во јазикот примач. Така, на пример, во развитокот на македонскиот литературен јазик во периодот од ослободувањето до денес, речиси сите области на македонската лексика ги зафатија два вида промени: квалитативни и квантитативни.

Хауген¹⁸, познат теоретичар на лингвистичкото заемање, проучувајќи ги семантичките промени што настануваат при адаптација на заемките истакнува дека постојат два вида семантички промени:

¹⁷ Deroy, L. *L'emprunt linguistique*, Les Belles Lettres, Paris 1956, стр. 93

¹⁸ Haugen, E. *The analysis of Linguistic Borrowing*, Language XXVI, 1950

хомонимска - ако новото значење на заемката нема ништо заедничко со старото значење на заемката; и

синонимска - ако доаѓа до помало или поголемо совпаѓање во значењето помеѓу старото и новото значење на заемката.

Во анализата на нашиот корпус од семантички аспект на јазичко заемање ги прифативме типовите семантички промени на наши примери за да утврдиме дали тие семантички промени се јавуваат и во случаите на адаптацијата на италијанизмите во македонскиот јазик.

III. 3. 2. Видови промени на значења

Промените на значењата во процесот на јазичното позајмување можат да се јават во два вида: промени на обемот на значењата (квантитативни) и промени во вредносно менување на значењето на заемката во однос на оригиналот (квалитативни).

III. 3. 2. a. Промена на обемот на значењата

Промената на обемот на значењата претставува зголемување или намалување на обемот на значењето на заемката. Најчесто, заемката во јазикот примач влегува само со едно значење, она за кое и се јавила потреба од нејзиното позајмување. Во македонскиот јазик најчесто заемките се јавуваат само со едно значење и припаѓаат само на едно семантичко поле додека истата заемка во јазикот давател, во нашиов случај италијанскиот јазик, пројавува најчесто и по неколку значења. Начелно, промените на значењата на зборот се групираат на следниов начин:

1. значењето на моделот и заемката се совпаѓаат (нулта семантичка екстензија);

2. значењето на заемката е стеснето во однос на моделот;

3. значењето на заемката е проширено во однос на моделот.

1. Нулѝа семанѝичка екстензија

Овој вид екстензија се јавува кога во процесот на заемање, откако заемката ќе се интегрира во составот на јазикот примач, доаѓа до совпаѓање на значењата во италијанскиот и македонскиот јазик. Најчесто се тоа лексеми што имаат конкретно значење. Во оваа група спаѓаат следните зборови:

- имиња на јадења и пијалоци: тие обично го задржуваат значењето, па служат како добра илустрација за овој вид на семантичка промена (т. е. значењето останува непроменето и во целост одговара на значењето на странските зборови - модели), би ги навеле тука заемките: *ѝица, равиоли, лазањи, ѓраѝа, марѝини* итн.

- познати марки на производи: *весѝа, чинквеченѝо, ламбреѝа, ланѝиа* и многу други.

- музички термини: *анданѝе, ѝресѝо, кон фуѓа, маесѝо-зо* (за дополнителни, види во делот за италијанизмите од сферата на музиката).

- политичка терминологија: *фаѝисѝ, иреденѝа, анѝи-фаѝисѝ, неореалисѝ, мафија, мафијаѝ, коза носѝра* итн.

Поголем дел од наведените примери денес стануваат, или се веќе дел од интернационалната лексика, а со тоа ги примаат фонолошките и морфолошките карактеристики на јазикот во кој навлегуваат.

2. Стеснување на бројот на значењата

Следејќи ја општата анализа на промените на италијанизмите констатиравме дека во рамките на семантичката адаптација најбројна е онаа група италијанизми што влегла во македонскиот јазик само со едно значење, што ни укажува дека дошло до стеснување на бројот на значењата. Со оглед на големиот број примери на адаптирани италијанизми со стеснет број значења, ние нема да ги презентираме сите заемки туку неколку и тоа ќе го искажеме италијанскиот модел според кој настанала и нашата заемка.

Во обработката на податоците ќе ги користиме двата основни речника: *Il dizionario della lingua italiana*, di Giacomo Devoto e Gian Carlo Oli, Le Monnier, и *Речникот на македонскиот јазик*, ред. Блаже Конески, Институт за македонски јазик, Скопје, 1965.

Да наведеме неколку такви заемки:

фортуна (ж. р.)

1. Во македонскиот: силен дожд, силен ветер и силна снежна бура, додека во италијанскиот како што можеме да видиме зборот има повеќе значења, дури петтото значење се совпаѓа со нашето.

fortuna, (s. f.)

1. Presunta causa degli eventi e delle circostanze non spiegabili razionalmente, immaginata mitologicamente come una dea bendata che distribuisce indiscriminatamente il bene o il male, teologicamente come una intelligenza angelica "general ministra e duce" dei beni mondani (Dante), umanisticamente come il complesso di circostanze favorevoli che, opportunamente sfruttato, può cooperare al trionfo dell'intelligenza umana (Machiavelli): prendersela con la f. ; la f. gli ha arriso; com., sin. di sorte, vicenda: la buona e la cattiva f. ; la f. delle parole La maggiore o minore importanza attribuita a un autore dalla cultura di una determinata epoca: la f. di Dante nel '400. 2. Complesso di circostanze conformi (o addirittura superiori) ai desi-

derî, sorte favorevole: aver f. negli affari, con le donne; colpo di f., vistoso vantaggio inaspettato; avere la f. di, godere di circostanze o situazioni molto favorevoli Successo: un libro che ha avuto molta f. ; far f., migliorare la propria condizione economica, arricchirsi, per lo più in modo eccezionale e insperato: ha fatto f. in America; quindi, concr., capitale, ricchezza, somma rilevante: ha ereditato una bella f. ; beni di f., patrimonio; mezzi di f., disponibilità patrimoniali Occasione favorevole: ho avuto la f. di conoscerlo; per f., per buona sorte. 3. Condizione economica e sociale: Agatocle siciliano, non solo di privata, ma di infima e abietta fortuna, divenne re di Siracusa (Machiavelli). 4. arc. Disavventura, disgrazia. 5. lett. **Tempesta, nubifragio**: veggio fortuna in porto (Petrarca); part., nella navigazione, qualsiasi accidente dovuto al mare o a cause di forza maggiore: albero, pennone, timone di f., improvvisati o tenuti di riserva per rimediare a perdite o avarie; di qui la loc. attr. di fortuna, per indicare qualsiasi rimedio improvvisato o di ripiego offerto dal caso, adottato in circostanze eccezionali: una ruota di f. ; un atterraggio di f. ; viaggiare con mezzi di f.

Друг пример е заемката **арматура** (ж. е.), што во македонскиот јазик има значење на метална конструкција, но и на славина. Во италијанскиот јазик заемката има повеќе значења, но во македонскиот јазик, покрај појавата на стеснување на семантичкото поле, има и појава на проширување затоа што во италијанскиот јазик арматура нема значење на славина.

armatura, (s. f.)

1. Struttura provvisoria o stabile, per lo più di legno, posta a sostegno di opere di muratura in costruzione o di scavo (pozzi, gallerie, ponti, ecc.). 2. Nel cemento armato, il complesso dei ferri annegati nel getto del conglomerato cementizio. 3. In elettrotecnica, parte di alcuni apparecchi che ha per lo più funzione di sostegno o di involucro: in un condensatore, uno dei conduttori; in una macchina elettrica, l'indotto; in un cavo, l'involucro protettivo. 4. In fonderia, struttura metallica che rinforza l'anima di una forma. 5. Panno speciale che si cuce internamente ad alcune parti di vestiti (bavero, petto,

spalle) per dar loro particolare consistenza. 6. Insieme di sostegni variamente disposti per guidare o sostenere ramificazioni di alberi. 7. In musica, la disposizione dei diesis e dei bemolle posta all'inizio del rigo musicale dopo la chiave, per indicare la tonalità in cui è composto il brano, data appunto dalla successione dei semitoni nella scala. 8. Nell'industria tessile, la disposizione dell'intreccio dei fili dell'ordito con la trama, per formare il tessuto. 9. Il complesso delle armi difensive (elmo, corazza, schinieri, cosciali, manopole e scudo) adoperate spec. dai cavalieri nel Medioevo e nel Rinascimento.

Заемката **лоџија** (ж. е), во македонскиот јазик има значење на: простор, соба, остава, шпајз или друг вид затворен простор, додека во италијанскиот јазик има многу повеќе значења.

loggia, f. s.

1. Edificio, comunicante direttamente con l'esterno su uno o più lati mediante una serie di arcate; talvolta, portico rustico Nell'organizzazione massonica, adunanza o riunione dei fratelli, e anche l'ambiente ove questa ha luogo; estens., associazione massonica. 2. region. Balcone, terrazzo; altana. 3. estens. In botanica, sin. di loculo o di teca In anatomia, denominazione di alcune cavità contenenti organi o formazioni varie: 1. renale, prostatica. -etim- Dal francese loge 'cappanna, piccola stanza': (c) 1990; Casa Editrice Felice Le Monnier S. p. A., Firenze

пантофла (ж. р.)

1. вид домашна обувка, папуча

pantofola, (s. f.)

1. Calzatura morbida e leggera, che coprè interamente il piede, di uso domestico e per lo più invernale gerg. Portafoglio. 2. fig. Simbolo di ozio associato a persona attempata o ragionevole.

3. Проширување на бројот на значењата

Поради потребата од поизразни средства за обележување на разни емоционални состојби, многу е честа појавата на проширување и развивање нови значења кои веќе се употребуваат. Во проширувањето на полето на значењето се јавува и еден социолошки фактор. Проширувањето на значењето, што се јавува како последица на сè пошироката и послободна употреба на заемките, со првичното многу прецизно и одредено значење е типично за секоја јазична заедница. Според лингвистите, условите за проширување на значенското поле не се универзални, туку се типични за секоја јазична заедница во која се јавува појавата. Додека процесот на смалување на значенските полиња е многу подобро лингвистички одреден и може полесно временски да се утврди и попрецизно да се опише, проширувањето на бројот на значењата често останува нецелосно објаснето, и, што е најбитно, може да се менува од случај до случај, па дури и од време на време. Тоа е јасно и прифатливо можеби и поради тоа што социолошките фактори за некоја промена многу потешко се опишуваат од лингвистичките. Примерите што ги наведуваме добро го илустрираат тоа тврдење:

кампања, (ж. р.) Во македонскиот јазик има значење на предизборна кампања, додека во италијанскиот јазик такво значење не се сретнува.

campagna, (s. f.)

1. Estesa superficie di terreno aperto, fuori del centro urbano, corrispondente in genere all'antico contado e caratterizzata da una economia essenzialmente agricola e da insediamenti sparsi: fare una passeggiata in c. ; aria di c. ; gente di c. ; con riferimento alle colture agricole: i frutti della c. ; la c. promette bene, cioè un raccolto abbondante locc. Darsi, buttarsi alla c., alla latitanza o al brigantaggio; batter la c., far delle scorrerie oppure perlustrare una zona.

2. Luogo aperto, che favorisce il rapido movimento di truppe o di macchine belliche: Re Carlo era attendato alla campagna (Ariosto); artiglieria da c., v. programmata di vendita di un prodotto.

Таков е и примерот со заемката **брuto**, со значење на бруто тежина, додека во италијанскиот јазик тоа значење зборот го загубил.

brutto, aggettivo

1. Che riesce sgradevole o suscita contrarietà o repulsione sul piano dell'istinto o del giudizio estetico (opposto di bello): un uomo b. (anche s. m., f. -a: un b. che piace); b. come il demonio; n b. cane; un b. quartiere; una b. commedia; b. muso, duro, arcigno, ostile; farsi b., fare il viso b., accigliarsi, farsi minaccioso; rimaner b., deluso o contrariato; con valore avverbiale: risponder brutto, in malo modo, a muso duro B. copia (o la brutta s. f.), la minuta di uno scritto: scrivere in b., consegnare anche la b. (per es. di un lavoro scolastico).

2. Che suscita repulsione sul piano morale: commettere una b. azione; anche, repellente e ostile: il brutto Poter che, ascoso, a comun danno impera (Leopardi).

3. Spesso, come sin. di cattivo: beccarsi un b. voto; ricevere una b. notizia; giocare un b. tiro; passare un b. quarto d'ora, di chi si trova in un pericolo e teme il peggio; giungere, capitare in un b. momento, inopportuno; un b. male, spiacevole a rivelare o di prognosi infausta; b. segno, favorevole, che promette un esito tutt'altro che buono (e così fare un b. sogno, ecc.); aver b. carte, al gioco, di valore minimo; fare un b. viaggio, scomodo, disagiabile; b. maniere, sgarbate; b. accoglienza, scortese, fredda Del tempo, piovoso, burrascoso: una b. giornata; la b. stagione, l'inverno; come s. m. : il tempo si volge al b.

4. arc. Sporco, imbrattato

5. Con valore rafforzativo, in espressioni di recriminazione o ingiuriose: b. cattivo, b. ignorante, b. bestia.

6. Come s. m. con valore neutro: distinguere il bello dal b. ; il lato o l'aspetto negativo: il b. è che abbiamo finito i soldi Come s. f., con un nome sottinteso: sentirne delle b., cose o notizie spiacevoli,

allarmanti; con le b., con minacce, con le cattive; alle b., nella peggiore delle ipotesi, se le cose si mettessero male; vedersela b., sentirsi in pericolo, trovarsi in una situazione penosa; farla b. a qualcuno, rendergli un pessimo servizio.

7. loc. avv. Di b., senza riguardi, con decisa ostilità o con gravi conseguenze: mi chiese di b. cosa stessi facendo; cadendo si è fatto male di b.

КОСТУМ, КОСТИМ, со значење на машки или женски комплет (здолниште и панталони со горно). Во италијанскиот јазик не постои такво значење.

costume, (s. m.)

1. Modo consueto di pensare o di contenersi, contratto per abitudine o per educazione ovvero raccolto dal patrimonio della tradizione, indicativo della personalità morale dell'individuo (e anche della collettività), dei suoi principî, della sua condotta: non è mio c. mentire; una persona di c. semplici -etim- Il modo di comportarsi che predomina nei rapporti sociali, civili, politici, spec. in quanto oggetto di analisi o di giudizio morale: fatti di c. ; romanzo di c. ; il c. politico; la decadenza, il pervertimento dei c. ; una donna di facili c. (noto eufemismo), leggera, allegra, disponibile generic. Uso, abitudine: è costume delle giovani che, quando hanno nel cuore uno scapestrato, non se lo staccan più (Manzoni); ha il pessimo c. di dir male di tutti Complesso di usanze, di gusti, di atteggiamenti dominanti, caratteristici di un popolo in un determinato periodo storico, o di un paese, di una località: il c. italiano del '600 è volutamente preso di mira dal Manzoni; il c. napoletano, milanese. 2. Foggia di vestire propria di certi luoghi, di certi tempi, di certi ambienti, o connessa a particolari significati (per lo più tradizionali o popolari): i c. sardi; il c. di Arlecchino In c., loc. attributiva, a proposito di manifestazioni o spettacoli in cui si indossano abiti d'epoca: il calcio in c. a Firenze; festa, film in c. Veste e acconciatura approntata per ciascun attore in occasione di una rappresentazione storica, di una rivista musicale, di altri spettacoli: disegnare i c. per il Nabucco scaligero Abito, vestito, spec. se fuor del comune o tipico di un determinato sport: c. da cavallerizzo; c. da bagno (o sempl. il costume), indumento succinto per fare i bag-

IV. КЛАСИФИКАЦИЈА НА ИТАЛИЈАНИЗМИТЕ

Анализата на заемките интегрирани во јазикот примач (во нашиот случај, македонскиот јазик) ни укажува на фактот дека не е сложен само процесот на заемање и адаптација на заемките во еден јазик, туку и нивното проучување и класифицирање. Во текот на адаптацијата на моделот преку негова интеграција во составот на јазикот примач, се јавуваат низа промени поврзани најчесто со граматичкото ниво на кое се јавуваат. Токму тие промени, без оглед каде се јавуваат, треба да се анализираат и класифицираат за да се добие јасна слика за процесот на адаптација во најширока смисла на зборот. Методолошките тешкотии за класифицирање на заемките се огромни, било да се работи за бројноста на заемките во говорот или јазикот, т. е. кога се мери учеството во вкупниот лексички фонд или се мери фреквенцијата на нивната употреба во определени јазични материјали.

Во својата студија “Јазиците во контакт”, Рудолф Филиповиќ¹ наведува 7 начини на класифицирање на заемките во еден јазик. Тоа се:

1. Алфабетски начин на класификација;
2. Класификација според предметот (семантички полиња);
3. Класификација според видот на зборот (морфолошки категории);

---

¹ Rudolf Filipović, “Jezici u kontakti i jezičko posudivanje”, *Suvremena lingvistika*, br. 4, стр. 53-54.

4. Класификација според граматичките нивоа (фонолошко, морфолошко, семантичко и синтактичко ниво);

5. Класификација според степенот и начинот на интеграцијата (асимилација и адаптација);

6. Класификација според тоа колку истите се пожелни и потребни; и

7. Класификација според говорителите кои ги внесуваат заемките и нивните становишта.

Во обработката на италијанизмите ќе го користиме неговиот начин на класификација, малку видоизменет. Класификацијата според предметот ќе опфати поголем дел од нашиот труд, додека класификацијата според граматичките нивоа ќе ги опфати промените што настануваат на сите граматички нивоа при заемањето и на крај ќе дадеме алфабетска класификација на заемките.

IV. 1. Класификација според предметот

Класификацијата според предметот, или како што најчесто лингвистите ја нарекуваат класификација на семантички полиња, се смета за особено важна лингвистичка операција. Според теориите на семантичките полиња, вокабуларот на еден јазик може да се класифицира во групи што се поврзани во концептуални полиња и споделуваат одредена заедничка област.

И покрај разликите во пристапот и методите за дефинирање на семантичките полиња, од кои најчесто е дефинирањето врз основа на асоцијации и групирања дадени од страна на испитаници, ваквите класификации сè уште се прават, како за одредени лингвистички истражувања, така и за апликативни потреби (пр.: изработка на тематски речници).

Речиси сите досегашни испитувања покажуваат дека класификацијата најчесто се вршела и се врши според сферата на дејност, а сите други класификации се помалку ис-

користени. Можеби и затоа што со нејзина помош се осветлуваат многу општествени аспекти на билингвизмот².

Се поставува прашањето во кои сфери на културата влегуваат заемките од италијанско потекло?

Анализирајќи ги заемките од италијанско потекло можевме да забележиме дека заемките во јазикот примач не продираат неселективно. Лексичкиот фонд на еден јазик се збогатува во рамките на одредени семантички полиња, а нивниот преглед и систематизација помага да се согледа во кои области се движи влијанието на италијанскиот јазик. Така, на пример, проучувајќи ги заемките дојдовме до сознание за голем број заемки кои се однесуваат на богатата банкарско-трговска или рибарска терминологија. Тоа ни укажува дека на територијата на Македонија која не била во директен контакт со италијанската култура, навлегле оние заемки од италијанската култура и цивилизација што им недостигале во нашата сточарско-номадска терминологија.

Во неговата студија за италијанизмите во српскохрватскиот јазик, Јосип Јернеј³ смета дека е најдобро заемките да се поделат во десет концептуални групи: во првите девет да бидат класифицирани гранките на човековата активност кои најмногу биле под влијание на италијанската лексика (банкарство и трговија, морепловство, музика, театар, архитектура и уметност, литература, воени термини, медицина и гастрономија). Во десеттата група ќе бидат вметнати заемки од различни области што не припаѓаат ниту на една претходна група.

Во овој дел од нашето истражување ќе извршиме класификација на италијанизмите според семантичките полиња во кои истите се користат, и тоа:

- банкарство

---

² *ibidem*, стр. 53.

³ Josip Jernej, "Sugli italianismi penetrati nel serbocroato negli ultimi cento anni", *Studia Romanica* 1, Zagreb 1956, стр. 54-82.

- воена терминологија
- економија
- музика
- уметност
- литература и театар
- архитектура
- облека и козметика
- гастрономија
- политика
- социокултура

Во одделна група ќе бидат сместени оние заемки чијашто употреба е премногу широка за да допушти класифицирање врз основа на тематски области, а што е основен критериум на оваа класификација.

VI. 1. 1. Италијанизмите од банкарско-трговската сфера

Уште во XI век, моќните италијански поморски републики: Венеција, Џенова и Пиза воспоставуваат тесни трговски врски со Византија. Во тогашните италијански републики се увезувале кожи, волна, жито и други производи, а се извезувале мануфактурни стоки и оружје. По преземањето на Цариград од Крстоносците околу 1204, при поделбата на сферите на влијание, венецијанците имаат предимство во трговијата во Црмоморскиот басен. Освен тоа, тие имале предимство во трговијата со Грција и со островите во Средоземното Море. Околу 1304 Џенова скучила трговски договор со Византија, според кој го добила правото на трговија со северните брегови на Црното море, што биле под византиска власт.

Во втората половина на XIV век продолжуваат трговските врски со Византија, но со паѓањето на Цариград под турска власт на ценовската поморска власт ѝ е нанесен сериозен удар. Трговијата на италијанските републики со балканските земји во XVII век се одвивала многу послабо. Во замена за тоа, европските поморски држави: Англија, Франција и Холандија брзо проникнувале во турските и грчките пристаништа. Од горенаведеното се забележува дека италијанските поморски републики: Ценова, Венеција и Пиза во текот на неколку века биле во постојани трговски врски со Византија. Токму таа долга трговска размена можела да биде посредник во минатото за проникнување на италијанизмите.

Влијанието на италијанскиот јазик во балканските јазици во доменот на банкарската терминологија датира уште од многу одамна. Трговците од Ломбардија, мошне познати менувачи на пари низ вековите, својата активност главно ја вршеле на клупи, па оттаму и самиот збор *банка* води потекло од италијанскиот збор *banco*, каде што има значење на клупа.

Во текот на Средниот век, Италија била првата земја кадешто се воспоставиле некој вид стоково-парични односи. Во неа за првпат се формирале банки и кредитни институции, така што не треба да нè зачудува фактот дека голем број од заемките навлегле во многу јазици и веќе се третирали како интернационализми:

1. **аконтација, конто**, ит. *a conto*, (nelle varianti grafiche *a conto*, *aconto*). Според Јернеј, глаголот аконтира е формиран на германско-австриска основа *akontieren* (Јернеј р.70); **конто**, ит. *conto*. Во мак. јазик се употребува со значење: трговска сметка, деловна сметка⁴, деривати: контира, става во сметка, внесува во сметка; контист - оној што има конто. Во италијанскиот јазик не постои адекватен лексем за заемката *контисит* - тоа значи дека таа е произведена по аналогија.

⁴ Микуновиќ, Љ., "Современ лексикон на сѝрански зборови и изрази", Наша книга, Скопје, 1990, стр. 310; го дефинира зборот како италијанизам.

2. **бала**, ит. *bala*. Најверојато се работи за спој од италијански *balla* од старо германски *ballo* и гер. *Waren, Ballen*, (Јернеј, стр.71). Во македонскиот јазик заемката има значење на збир предмети завиткани во платно заради транспорт, како на пример: бала тутун.

3. **банка**, дерив. банкар⁵, ит. *banchiere*. Со секојдневното значење најверојатно заемката е дојдена преку српх. од гер. јазик: *bank* < ит. *banco* (Јернеј, стр.71). Во македонскиот јазик има значење на установа за парични и кредитни работи и ситна пара без вредност, десет динарка.

4. **банкрот**, дер. банкротира, банкротер, банкротство (Јернеј, стр. 71). Во мак. јазик има значење: пропаѓање на банка, запирање на нејзиното работење, запирање на некоја фирма и нејзино пропаѓање, и преносно: неуспех, крах, дебакл. Во италијанскиот јазик има значење на: "bancarotta, mancato pagamento dei propri debiti con colpa o dolo, dell'imprenditore commerciale dichiarato fallito". Во италијанскиот јазик не постои изведен глагол банкрот, туку друг синоним *fallimento*.

5. **биланс**, преку гер. > *bilanz* од ит. *bilancio*, вреднување на една ситуација според приходите и расходите во едно претпријатие.

6. **брото**, ит. *brutto*. Заемката се распространила во повеќе европски земји. Во германскиот ја наоѓаме веќе во XVI век. Додека во Италија веќе во XVIII век терминот *brutto* е заменет со терминот *lordo* (*peso lordo, stazza lorda*). Во германското говорно подрачје, меѓутоа се задржал терминот *brutto*, и преку гер. заемката навлегла и во српх. и во мак. ј. (брото тежина, брото запремина)(Јернеј стр. 71).

7. **капара**, ит. *caparra* Скок (II, стр. 40) го дефинира зборот како балкански италијанизам од ит. *caparra* од XIV век. Тој го дефинира овој збор со посредство на турскиот јазик *kapara*, каде функционира со истото значење. Во мак. ј. има

---

⁵ Ibidem, стр. 77 зборот банкар го наведува како збор од француско потекло.

значење на одредена сума пари дадена во залог при купување, гаранција и антиципација.

8. **каса**, ит. *cassa*. Во италијанскиот јазик овој збор има повеќе значења, како на пример: место за чување на вредности, определена сума пари или резервоар за вода. Во македонскиот јазик зборот навлегол преку српскохрватскиот јазик со истото значење. Наспрема оваа лексема постојат уште: *касира*, *инкасира*, *инкасаџор*.

9. **кредит**, ит. *credito*, заем, добар глас, доверба, банкарска активност на заемање пари. Во македонскиот јазик оваа заемка е често употребувана со значење на заем и банкарска активност.

10. **лира**, ит. *lira*, италијанска монетарна единица. Но постои мешање со турската лира затоа треба да се нагласи за каква лира се работи.

11. **нето**, ит. *netto*. Во македонскиот јазик зборот се користи особено во трговската терминологија со значење на нето тежина, додека во ит. јазик покрај трговското значење има и други: чист и прецизен.

12. **сторно**, ит. *storno*. Во ит. јазик се работи за банкарски термин кој го означува патот што една вредност го поминува од едно до друго konto, лотариски лоз. Во македонската банкарска терминологија често се употребува овој термин и тоа особено во книговодството, а значи: исправање на погрешно книжена ставка или пак прекинување на некоја сметка.

13. **валута**, ит. *valuta*, со значење на: пари, монета и вредност. Во македонскиот јазик зборот преминал со значење на пари.

14. **тарифа**, ит. *tariffa* со значење на систем норми за плаќање. Во македонскиот јазик покрај ова значење може да се сретне и значењето: распис на движење на превоз на средства, како на пример: тарифен договор. Фасмер (IV, 24), го дефинира преку германскиот *tarif* или фр. *tarif* од ит. *tariffa*.

15. **фирма**, ит. *firma*, со значење на претпријатие. Италијанскиот трговски термин фирма навлегол во германскиот јазик во XVIII век, од каде преминал и во срх. (Jernej, стр. 62), а во италијанскиот јазик терминот престанал да се употребува и наместо него се употребува терминот *ditta*.

16. **фактура**, ит. *fattura*. Начин на техника во уметничко дело и сметка со опис на продадени стоки. Фасмер (IV, стр. 221) го дефинира зборот како италијанизам. Во македонскиот јазик има значење на документ, сметка што продавачот му ја испорачува на купувачот со опис и цена на продадените стоки. Наспрема оваа лексема постојат уште: *фактурира* и *фактурирање*.

17. **багатела**, ит. *bagatella*. Во италијанскиот јазик тоа е предмет без особена вредност, кратка музичка композиција и вид игра. Во мак. јазик заемката се адаптирала со значење на ситница со евтина цена и мало музичко дело. Заемката е навлезена во македонскиот јазик преку срх. (Б.Е.Р., I, стр. 247).

IV. 1. 2. Италијанизмите од сферата на архитектурата и градежништвото

Влијанието на италијанската терминологија од областа на архитектурата и градежништвото датира уште од многу одамна. Од романската уметност од крајот на XI век кога се обновуваат трговските патишта и мануфактурното производство кое значело јакнење на градскиот живот. Градовите веќе од XI век почнале да го добиваат некогашното значење, кога покрај уметноста особено значење имала и архитектурата. Се граделе цркви т.е. зданија со чисто религиозен карактер, но се граделе и мостови, болници, пазари и јавни згради. Што се однесува на терминологијата би можеле да наведеме називи на цркви: *ројунда*, ит. *rotunda* (валчеста градба со купола, најголемиот број од нив се користел за чување на коски на некој светец). Или пак архитектонски

термини: *аркада*, ит. *arcada* (лак со носач), како карактеристика токму на романската уметност. Друга карактеристика на романската уметност е *розетна*, ит. *rosetta* (која му давала светлост на главниот брод) и многу други термини.

За време на Ренесансата од XIV до XV век влијанието на италијанската архитектура е несомнено големо.

Термините кои се однесуваат на архитектурата од италијанскиот јазик во директна или индиректна форма преминале пред сè во текот на XIX век и се распространиле, кој повеќе а кој помалку, во повеќе јазици.

Во македонскиот јазик поголемиот број на термини се навлезени преку спскохрватскиот јазик.

Сега би навеле неколку термини од оваа сфера:

1. **аркада**, ит. *arcada*. Во италијанскиот јазик зборот има три значења од кои едното е лак или отвор со лаковидна форма, значење што го среќаваме и во македонскиот јазик. Јернеј, (стр. 74), вели дека суфиксот *-аде* не потсетува на гер. *Arkaden*, ит. *arcate*, фр. *arcades*. Тој смета дека се работи за интернационален градежен термин од италијанско потекло.

2. **арматура**, ит. *armatura*. Во италијанскиот јазик зборот има 9 значења меѓу кои: вид античка машина, метална конструкција и др. Во мак. јазик зборот има значење на метална конструкција и во поново време може да го сретнеме со значење на: славина или чешма (значење кое го нема во италијанскиот јазик). Скок (I, стр. 61) зборот го доведува во тесна врска со лат. апстрактум *-ајура* и *арма* од итал. *арме* со значење на скеле за изградба на куќа.

3. **балкон**, ит. *balcone*. Според Јернеј (стр. 74) се работи за типичен пример на збор кој припаѓа на таканаречениот европски вокабулар. Како што е познато се работи за зборот *Balko* од старо германски. Зборот навлегол во италијанскиот јазик давајќи ја формата *balcone* од каде се смета дека истиот е заеман и во францускиот јазик *balcon*, во текот на

XVI век. Еден век подоцна можеме да го проследиме негово повторно преминување во германскиот јазик со формата *Balkon*. Се работи тука според Таљавини за појавата што тој ја нарекува: "cavallo di ritorno". Според други лингвисти пак постои верување дека зборот е дојден преку турскиот јазик *balkon* (Б.Е.Р., 1, стр. 29).

Во срх. зборот се чини дека навлегол по две независни патишта: и тоа преку јадранскиот брег (преку хрватските говори) и преку германскиот јазик од гер. зборот *valken* со значење на греда, преку Австрија. Можно е и да во некои делови на Србија зборот навлегол и преку францускиот јазик.⁶

Скок (I, 101) го дефинира зборот како европски италијанизам (италијански градежен термин од XIV век).⁷ Во италијанскиот јазик зборот се среќава со две значења: балкон и прозорец, додека во македонскиот јазик има значење само на балкон.

4. канал, ит. *canale*. Во италијанскиот јазик зборот прикажува 7 значења: бразда, жлеб и други.. Во мак.ј. има значење на воден тек, природен или вештачки за наводнување или за навигација, во телевизјата први или втори канал, со значење на пат: дипломатски, информациски или канал за продажба и бразда. Сите значења во македонскиот јазик можат да се сретнат и во италијанскиот јазик. Скок (II, стр. 30) го дефинира зборот како интернационализам од ит. *canale*, преку гер. *kanal*.

5. колона, ит. *colonna*. Во италијански јазик збор има 7 значења: столб, група на војници или на нешта подредени по ред, во анатомијата кичмен столб, во филмот и во гимнастиката. Во македонскиот јазик имаме преземање на двете први значења. Скок (II, стр. 129), го дефинира зборот ка-

⁶ Речниците на Вујаклија и на Клаиќ го третираат зборот како италијанизам.

⁷ ...un tipico esempio di parola appartenente al cosiddetto vocabolario europeo, dall'alto tedesco "balko" é penetrato nell'italiano dando la forma balcone e passando poi nel XVI secolo nel francese balcon, e da qui un secolo piu' tardi nel tedesco balkon.

ко интернационален градежен термин оттаму и интернационализмот колона = група војници.

6. купола, ит. *cupola*, Според Скок (II, стр. 240) се работи за интернационален градежен термин. Во италијанскиот јазик зборот има 5 значења додека во македонскиот има само едно.

7. лоџија, ит. *loggia*. Во македонскиот јазик зборот има значење на простор, соба, остава, шпаиз и друг простор. Во италијанскиот јазик зборот има три значења: на отворен простор од една или повеќе страни, затворен со колони и столбови. Зборот не е застапен во речникот на Скок.

8. мезанин, гер. *mezzanin* < ит. *mezzanino*. Зборот е италијанизам и во мак. јазик најчесто се употребува со значење на меѓукат и полупрозор. (Б.Е.Р., XXVII-XXVIII, III, стр. 75). Во италијанскиот јазик зборот има исто значење на полукат со низок таван сместен помеѓу приземје и први кат и во нумизматиката вид мала пара. Зборот не е застапен во речникот на Скок.

9. парапет⁸, според Јернеј (стр. 75), ит. *parapetto* се работи пак за еден збор кој во срх. навлегол по два пата, директно преку море од Јадран (преку хрватските говори) и по австриски пат (преку германскиот јазик) без да ја промени формата. Се работи за интернационален градежен термин кој во италијанскиот јазик има значење на ѕидче за заштита долж езеро, река, мост, балкон или прозор.

10. пергола, ит. *pergola*. Вид на покрив, изграден со талпи за да можат низ него да раснат растенија што ползат или винови лози. Интернационален градежен термин со исто значење во мак. јазик и во ит. јазик (го нема во речникот на Скок).

11. пиедестал, ит. *pedestallo*, ит. *pedistallo* (варијанта). Јернеј (стр. 75) го дефинира зборот како хибридна форма: *piede* + гер. *stall(o)*, (*piede che serve da appoggio*). Зборот во

⁸ Corsi, A., La Terminologie.....ibidem, стр. 125. Тој го дефинира зборот како италијанизам и во турскиот јазик.

мак. јазик е дојден преку срх. каде е навлезен преку германскиот *pedestal* (*пиедестѿал* < ит. *pedestallo*). Во италијанскиот јазик зборот има значење на основа, база или подлога. Во македонскиот јазик овој италијанизам е прифатен со значење на основа или подножје за споменик. Скок (I, стр. 101)

12. **понтон**, ит. *pontone*. Во мак. јазик има значење на низа чунови што служат како потпора за привремени мостови за преминување на трупи и др. додека во ит. јазик е бротче, скела за пренесување тешки работи и мост. Фасмер (II, стр. 325), ја дефинира заемката како италијанизам кој преминал во францускиот јазик. Дер. понтонер < ит. *pontoniere marinaio di pontoni*

← 13. **тенда**, ит. *tenda*. Во италијанскиот јазик зборот има четири значења, додека во македонскиот јазик се познати само две: подвижна конструкција со платно што се користи за заштита од сонце, или пак платно што се користи за заштита на прозорци. Скок (III, стр. 458) го дефинира зборот како италијанизам кој според него постоел и во балканскиот латинитет, ром. *tinda*. Како посебен вид тенка тенда би ги спомнале и *венецијанериѿе* / ит. *veneziana*.

VI. 1. 3. Италијанизмите од сферата на поморската терминологија

Од сите романски јазици, најтрајно и најсилно влијание врз поморската терминологија во речиси сите балкански јазици оставил италијанскиот јазик и особено еден од неговите дијалекти-венецијанскиот. Тоа е толку природно ако се знае дека додека Турците во минатото претставувале најсилна копнена сила, Италијанците пак, од друга страна биле синоним за поморска сила. Венецијанците по втората крстоносна војна (1202-1204), станале владетели на Медитеранот, и имале завидна позиција во однос на трговијата со далекиот Исток. За време на Отоманската империја потпишани се

голем број на договори - капиталари⁹, помеѓу Венецијанците и Турците за размена на стоки. Иако интензитетот на контактите варираше од период во период, сепак, оставил лингвистички траги во јазиците со кои имале контакт: турскиот, српскохрватскиот, бугарскиот, албанскиот, грчкиот и други.

Вековната доминација што Венеција ја имала на територијата на Балканот и нејзините економски врски што таа ги воспоставила со земјите од Балканот, како што веќе напомниме во почетокот на ова дело, овозможиле голем број зборови од италијанско потекло од поморската терминологија да преминат во речиси сите балкански јазици, некои видоизменети а некои не.

Голем број балканските лингвисти, пред сè дијалектолози и романисти како: Петар Скок, Војмир Винја, Мирко Деанович, Петканов, Ванков, Јернеј и др. во своите студии ги проучуваа најчесто оние зборови од поморската терминологија кои се користат пред сè во нивните јазици. Особено силно е влијанието на италијанската поморска терминологија, поточно венецијанската, на територијата на јадранскиот брег. Тоа е сосема нормално кога се знае дека словенското и романизираното население најнапред живеело во рибарски населби¹⁰. Голем број термини датираат од старо време и веќе не се ни забележуваат во јазикот дека се романизми. Најстарите романизми кои се среќаваат и во сите други балкански јазици, според Скок¹¹ се *форшуна* и *морнар*.

⁹ Corsi, A., La terminologie maritime italienne dans la langue turque, *Cahiers Balkaniques*, 19, Emprunts latins e neolatins, Publications Langues'O, стр. 111.

¹⁰ Musić, S., *Romanizmi u severo-zapadnoj Boki Kotorskoj*, Filološki Fakultet u Beogradu, 1972, стр. 67.

¹¹ Во српскохрватскиот јазик зборовите *морнар* и *форшуна* се смета дека постојат уште од Ренесансата и се најстари заемки од италијанско потекло од тоа поле. Skok, P., *Naša pomorska i ribarska terminologija*, Split, 1933. Покрај Skok, рибарската терминологија ја истражуваа и Dejanović M., *Pomorski i ribarski nazivi romanskog porijekla na Lopudu*, *Anali JAZU*, 111, Dubrovnik.

Исто така и во турскиот јазик определел број поморски термини се директно преземени од италијанскиот јазик, поради веќе гореспоменатите причини¹².

Во XII век Венеција доминираше со целата територија на Далмација, и евидентно е што сето тоа не можеше а да не остави траги и во јазикот. Трговијата која во тоа време просперираше со крајбрежните италијански градови, донесе и нови зборови, помеѓу кои и поморски термини.

Хронолошката поделба и патиштата на навлегување на поморската терминологија е неблагодарна работа, поради веќе напнатото непостоење на етимолошки речник на македонскиот јазик, но и поради непостоење на прирачник за поморска терминологија. Затоа ќе ги внесуваме само де факто дефинициите на зборовите и ќе ги објаснуваме во споредба со нивните промени.

Проучувањата покажуваат дека речиси сите заемки од оваа сфера се обични зборови додека само неколку се синтагматски изрази, како: *аларџа*, што потекнува од *al largo* со значење "*position en haute mer*". Исто така, ќе проследиме и примери на отсуство на значење во македонскиот јазик, што би значело дека со пренесување на еден збор во еден јазик не мора да се пренесе и целосното значење на терминот. Тука се работи за односот *denomination - notion ou la compréhension et l'extension de la notion ne sont pas identiques*.

Италијанизмите се обично термини што се однесуваат на:

- различни *иши*ови *иловни објекти*: галија, гондола, каравела, регата и др.;

- бродски *ирибор*: чеп, дујмен;

- *иловидба*: аларга, форца;

- *команден кадар*: навигатор, морнар;

- различни *метеоролошки и географски итермини*: фортуна, бура.

¹² Corsi, A., *ibidem*, стр. 116-127.

Ќе ги проследиме италијанизмите по азбучен ред:

1. **бура**, ит. *bora*, вен. *bora*; '*vento di NE, caratteristico delle coste dell'Istria, della Dalmazia e del Quarnaro*).¹³ Во мак. јазик има значење на вид силен ветер.

2. **галија**, ит. *galia*. (*bastimento a remi; tipo di nave della guerra*) вен. *galia*, ит. *galea*, (Кан. Ven. 170), старо англ. *galley*, старо гер. *Galea*¹⁴. Во македонскиот јазик зборот има значење на вид брод, лаѓа.

3. **гондола**, ит. *gondola*, вид долг чун, дел од авион. На овој италијанизам Скок му дава посебно значење, и за кој вели дека иако заемката е од старо време во срх. сè уште е третирана како странски збор¹⁵. Во македонскиот јазик има значење на вид чун, дер. *гондолиер*.

4. **каравела**, ит. *caravella*. Во италијанскиот јазик заемката има две значења: лесен трговски брод и вид овошје добиено со вкрстување на јаболка и круша. Заемката не е застапена во РМЈ но се среќава во говорот со значење: тип на авион и лесен трговски брод.

5. **марина**, ит. *marina*. Во италијанскиот јазик има значење на: морски брег, морски пејзаж и група луѓе во морнарицата. Постојат разни размислувања за потеклото на оваа заемка, некои лингвисти ја третираат како заемка од француско потекло¹⁶, а некои, пак, од италијанско потекло. Во македонскиот јазик се користи со значење на морнарица и како место каде што се чуваат бродови.

¹³ J. Hyrkkanen, *Prestiti italiani nel vocabolario marinesco e peschereccio dalmatico alla luce della letteratura rinascimentale croata del XVI secolo, Bollettino dell'Atlante linguistico mediterraneo*, 13-15 casa editrice Leo S. Olscki, Firenze, 1971-1973, стр. 28.

¹⁴ Hyrkkanen, J., *ibidem*, стр. 28.

¹⁵ Jernej, J., *Sugli italianismi penetrati nel serbo-croato negli ultimi cento anni, Studia Romanica, I.N.I.*, december 1956, *Facultas Philolosophica Universitatis Studiorum Zagrebiensis*, стр. 72.

¹⁶ Ванков, Л., *Към историята на некои заети думи, "Български език"*, кн. X, св. 1, стр. 21-37, *София*, 1960.

6. **навигатор**, ит. *navigatore*. Во италијанскиот јазик и во македонскиот зборот се среќава со двете значења: морепловец и бродар.

7. **регата**, ит. *regata*. Во италијанскиот јазик зборот означува натпревар на разни видови бродови. Во македонскиот јазик заемката преминала со еднакво значење. Фасмер (II, стр. 456) го дефинира зборот како италијанизам.

8. **флота**, ит. *flotta*. Во италијанскиот јазик зборот означува: состав на воени и трговски бродови и група авиони. Скок (I, стр. 523), го третира овој збор како италијанизам. Се смета дека заемката во мак. јазик е дојдена преку срх. и притоа не го изменила своето значење и ги означува сите воени и транспортни бродови на една држава; сите бродови на една држава што пловат по некое море; највисока оперативна и организациона единица на воени бродови и сите бродови на некоја компанија.

9. **фортуна**, ит. *fortuna*, ('*tempesta di mare*'). Зборот поминал и во арапскиот јазик *fartuna*,¹⁷ во турскиот : *firtina, fortuna*. (Кан. Ven p. 169) со значење на среќа, судбина, или невреме. Во мак. јазик се употребува со значење на: силна бура, силен дожд и ветер но првичното значење на судбина и среќа не е преминато во македонскиот. Зборот од италијанскиот јазик преминал во турскиот каде се употребува претежно со значење на дожд или снег со силен ветер¹⁸, од каде преминал и во македонскиот.¹⁹

10. **форца**, ит. *forza*. Во италијанскиот јазик зборот презентира дванаесет значења: сила, јачина, моќ, потреба и др. Во мак. јазик зборот се употребува со значење на сила. "Дај му форца!", или пак "..кога дадовме/ удривме една форца"

11. **чеп**, ит. *cerro*. Во италијанскиот јазик зборот означува: големо парче дрво за горење, кутија за собирање пари во црква и затка. Во м. јазик има значење на дрвена затка

¹⁷ Нуркканен, Ј., *ibidem*, стр. 35.

¹⁸ Јашар-Настева, О., Прилог кон проучување на лексичките балканизми во македонскиот јазик, МЈ XXV, 1974, стр. 231.

¹⁹ Нуркканен, Ј., *ibidem*, стр. 34.

на бочва или каца. Фасмер (IV, стр. 372) го објаснува потеклото на овој збор од гер. *zapfe* (затка). Се смета дека оваа заемка е италијанизам а во мак. јазик навлегла преку српско-хрватскиот јазик.

12. дујмен, дујменција, ит. *timone* со значење на инструмент за шловење и *timoniere*, тур. *dümen, dümençi* дујменција со значење на човек кој што управува со бродот (крмар). Според Ках. Ven. (стр. 340) заемката е од италијанско потекло и во мак. јазик е дојдена преку турскиот јазик.²⁰

13. катран, ит. *catrame*, вен. *catram*. Според Ках. Ven (стр. 167) и според Хирканен²¹, се работи за италијанизам од арапско потекло.

14. папафинго, ит. *pappafico*, вен *papafigo*, тур: *babafingo*. Заемката има значење на првото знаме што се издига при убаво време.

15. бандера, ит. *bandiera*. Во италијанскиот јазик зборот означува корабно знаме на брод. Зборот е од германско потекло *band*. Во македонскиот јазик заемката има значење на столб (обично дрвен, електричен или телефонски), додека во италијанскиот јазик има значење само на знаме.

IV. 1. 4. Италијанизми од областа на гастрономијата

Кога говориме за заемките од сферата на гастрономијата може да речеме дека токму проучувањето на оваа терминологија ни овозможува од лингвистичка гледна точка да согледаме различни влијанија од различни култури во различни времиња. Во минатото, карактеристично влијание врз терминологијата од полето на гастрономијата имал секако турскиот и грчкиот јазик, па така не е мал бројот називи за имиња на јадења и напивки што потекнуваат токму од тие јазици.

²⁰ Hyrkkanen, J., *ibidem*, стр. 31.

²¹ Hyrkkanen, J., *ibidem*, стр. 39.

Исто така, и францускиот и германскиот јазик оставиле големи траги врз македонската кулинарска терминологија. Во денешно време најголемото влијание секако му должи-ме на англискиот јазик, во сите сфери на дејствување, но покрај сите овие јазици не е мал бројот заемки што му припаѓаат и на италијанскиот јазик.

Заемките од сферата на гастрономијата најчесто се прифаќаат усно и директно - ако се работи за назив на некој карактеристичен производ, или индиректно, преку јазик посредник - ако се работи за заемка со постар датум. Да наведеме заемки од оваа сфера:

1. **бира**, ит. *birra*, гер. *bier*: вид напивка. Веќе кажавме дека нормираниот јазик се определил во полза на *йиво*, но, сепак, во некои делови на Македонија можете да го сретнете и зборот *бира*.

2. **саламура**, ит. *salamura*. Во мак. јазик заемката има значење на вид мешавина од оцет, масло и сол и вода што служи за одржување на разни производи (маслинки, сирење, итн.) истото значење се среќава и во ит. јазик. Заемката постои во речиси сите балкански јазици.

3. **карфиол**, ит. *cavolfiore*.²² Се чини дека зборот е дојден преку германскиот јазик, *Карфиол* (италијанска конструкција на *cavolfiore*); во францускиот јазик исто така зборот е италијанизам, но тука се работи за калка *chou-fleur*²³.

4. **манџа**, ит. *manca* од ит. глагол *mangiare*. Заемката потекнува од вен. форма каде имала значење на лоша храна, затворска храна или храна за добиток. Заемката е регистрирана и во турскиот од каде најверојатно е преземена и во македонскиот јазик. (Б.Е.Р. XXVIII-XXVIII, III, стр. 25)

²² Jernej, J., "Sugli italianismi penetrati nel serbo-croato negli ultimi cento anni", *Studia Romanica*, Annus I, N. 1, 1956, стр. 77.

²³ Walter, H., *Dictionnaire des mots d'origine étrangère*, Larousse, Paris, 1991, стр. 71.

5. Би го навеле и интернационалниот израз тути **фрути**, од ит. *tutti frutti*, мешавина од разновидно овошје.

Од заемките што се однесуваат на називи на сирења би ја спомнале старата заемка:

6. **кашкавал** од ит. *caciocavallo*, (во италијанскиот јазик се работи за вид сирење од средна Италија, со издолжена форма направен исклучиво од кравјо млеко) додека во македонскиот јазик тоа е најчесто овчо сирење во форма на пита. Што се однесува на потеклото, познатиот лексикограф Скок²⁴ зборот го дефинира како балкански турцизам од италијанско потекло; него го има во сите балкански јазици, *кашкавал* (буг.), *качкаваљ* (срх.), *kaspeynir* (тур.) ром. *casca-val*, итн.

Исто така, би ги спомнале како италијанизми од поново време, карактеристичните називи за италијанско сирење: младото кравјо сирење.

7. **моцарела** ит. *mozzarella*,

8. **горгонзола** ит. *gorgonzola* (вид сирење со мувла) и

9. **пармезан** ит. *parmigiano*.

Кога говориме за италијанизмите од полето на гастрономијата, можеби најкарактеристичен пример се заемките што се однесуваат на називите на тестенините. Италијанскиот јазик познава повеќе од 50 називи за тестенини, додека во македонскиот се користат само неколку и тоа:

10. **шпагети** (во македонскиот јазик тоа се сите долги и тенки тестенини, додека во италијанскиот има и други називи, и тоа: *vermicelli*, *capellini*, *spaghetti*, и др.);

11. **макарони** (кај нас се сметаат сите тестенини што се поголеми без разлика на видот и формата, додека во италијанскиот јазик постојат: *penne*, *tortiglioni*, *sedani*, *zite*, итн.

Исто така, иако во македонскиот јазик се употребуваат и двата назива: 12. **равиоли** ит. *ravioli* и **тортелини** ит. *tortellini*, ретко кој од говорителите знае што е суштинската раз-

²⁴ Skok, P., *Etimološki rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, II, Zagreb, стр. 11.

лика, дека се различни по форма. Тука би го спомнале и јадењето:

13. лазања ит. *lasagna* и

14. познатата пица ит. *pizza* како традиционално италијанско јадење.

На крај би ги навеле и различните видови италијански кафиња:

15. еспресо ит. *espresso*, што некои по аналогија од експрес го нарекуваат експресо, потоа познатиот тип кафе:

16. капучино ит. *cappuccino* и, сега, во најново време,

17. макијато ит. *macchiato*, вид црно кафе со малку млеко.

IV. 1. 5. Италијанизми од сферата на литературата и театарот

Италијанизмите од сферата на литературата во македонскиот јазик се дојдени по книжевен пат, со нивна употреба од страна на писателите и литературните критичари. Од оваа сфера би ги навеле термините:

петраркизам, макијавелизам, маринизам, сетечентизам, веризам, неореализам и нивните деривати: петраркист, петраркистички, неореалистички итн.

Притоа, би ги спомнале метричките термини: **терцина, сонет, канцона, канцонета** и термините што се однесуваат на вековите во италијанската литература и уметност: **дученто, треченто, кватроченто, чинквеченто, сеиченто, сетеченто, оточенто, новеченто.**

Исто така, постои верување дека директно (можеби и индиректно преку срх.) е навлезена и придавката *гройескно* од гер. *grotesk* > фр. *grotesque* > ит. *grottesco*.

Влијанието на западната култура се чувствува и во доменот на театарот. Нашиот национален театар, кој се фор-

мирал во текот на XIX век, ја користел интернационалната театарската терминологија. На прв поглед се чини дека поголемиот број заемки се од германско потекло, но, ако проблемот се разгледа подлабоко, ќе се утврди дека се работи за италијанизми кои, како и ред други зборови, најпрвин навлегле во германскиот јазик од каде што потоа се ширеле во другите јазици.

Такви се заемките: **паркет - ложа - балкон - галерија** што одговараат на германската серија: *parkett - logen - balkon - gallerie*, а потекнуваат од италијанскиот јазик: *platea - loggione - balcone - galleria*.

Ист таков пат поминале и заемките:

балет < гер. *ballett* < ит. *balletto*

балерина < гер. *ballerina, ballerine* < ит. *ballerina*

примабалерина < гер. *primaballerina* < ит. *prima ballerina*

примадона < гер. *primadonna* < ит. *prima donna*

Би ја спомнале и заемката **комедија дел арте** од ит. *commedia dell' arte*, вид театарска игра која се јавила во XVI век во Италија. Немала утврден текст, туку само содржина и сценарио кое слободно се импровизирало со помош на пантомима, музика и танц. Во неа се појавуваат типичните ликови: *Арлекин, Паншалоне, Коломбина* и др. Името на познатата маска на Комедијата *Арлекин* потекнува од француската форма *Hellequin* > *arlequin*. Додека гер. форма *Harlekin* е од француско-италијанско потекло (Јернеј, стр. 66). Во срх. постојат и двете форми *арлекин* и *харлеркин*, а во македонскиот јазик се среќава само формата *арлекин*.

Исто така и терминот *маска* се смета за италијанизам што во текот на XVII век навлегол во сите западни јазици (Фасмер, II, стр. 585)

Големо е влијанието и на италијанската лексика во однос на сликарската терминологија. Ќе наведеме неколку термини:

акварел, ит. *aquarello*

азур, ит. *azzurro*

интарзија, ит. *inarsio*

минијатура, ит. *miniatura*

пастел, ит. *pastello*

темпера, ит. *tempera*

теракота, ит. *terracotta*

фреска, ит. *al fresco, affresco* (тука се работи за типична италијанска заемка, дојдена преку гер. *freske* од фр. *fresque*. Женскиот род го добила поради наставката *-que*).

IV. 1. 6. Италијанизми од сферата на музиката

Предимството што италијанската култура, а со тоа и нејзиниот јазик, го имала во однос на другите јазици почнувајќи од XV век, па сè до средината на XX век, најмногу се огледа во фактот што огромен број термини што се однесуваат на културата и уметноста се преземени од италијанскиот јазик во речиси сите светски јазици. Така, на пример, XIV век е вистински триумф на италијанскиот врз францускиот јазик. Во едно проучување од 1965, Пјер Гиро (Pierre Guiraud), регистрира во францускиот јазик 850 италијанизми додека англизми регистрира само 700.²⁵

Најголем број од нив се од сферата на музиката, почнувајќи од *бел канџо*, *дива*, *ојера буфа*, *ојера* и *ојерейџа*, па продолжувајќи преку *адаџо*, *андаџино*, *алеџро* и *џресџисимо*. Со право може да кажеме дека музичката терминологија, не само во францускиот, туку во речиси сите јазици, во целост се базира врз италијанскиот јазик, па можеме во случајот да говориме и за интернационализми.

Во многу земји се печатени и специјални речници што ги собираат истите. Голем број лингвисти што ги проучува-

²⁵ Guiraud, P., *Les mots étrangers*, Paris, PUF, "Que sais-je?", N. 1166, стр. 58.

ат - различно ги класифицираат. Според едни, се работи за италијанизми,²⁶ додека други, пак, ги третираат како интернационализми. Но, сепак, треба да се прави разлика помеѓу техничките изрази и термини како: *абандоно*, *абасаменџо*, *абелименџо* итн., за кои единствено се интересираат музичарите по професија и термини кои се влезени во секојдневниот говор речиси во сите јазици: *балерина*, *оџера*, *балет* и *концерт*.

Италијанизмите од сферата на музиката би ги поделиле во неколку групи:

1. термините што го означуваат темпото во музиката: *адаџо*, *анданџе*, *андаџино*, *алеџреџо*, *алеџро*, *амабиле*, *аморозо*, *анимаџо*, *аџиџаџо*, *бриланџе*, *бурлеско*, *комодо*, *канџабиле*, *кон калоре*, *крешендо*, *калмо*, *долче*, *долорозо*, *кон долоре*, *декрешендо*, *диминуендо*, *деликаџо*, *доленџе*, *елеџанџе*, *кон фуоко*, *фероче*, *фуриозо*, *форџе*, *форџисимо*, *форџеџијано*, *фесџозо*, *фунебре*, *џрандиозо*, *џраве*, *џрацио-зо*, *виваче*, *џијано*, *џоко*, *џресџо*, *џресџисимо*, *сосџенуџо*, *серио*, *џройо*, *форџе*, *форџеџијано*, *форџисимо* и многу други. Или, пак, изрази како: *кон брио*, *кон моџо*, *кон сџириџо*, *кон фуоко*, *нон џанџо*, *ма нон џройо* итн.

Овие и слични изрази се познати на голем круг посетители на концерти, членови на филхармонии и хорови, но и на слушатели на радио и телевизија.

2. уметничките изрази сврзани со пеењето, повеќе или помалку моделирани според формите што им одговараат во германскиот јазик, како: *џенор*, *барџон*, *бас*, *соџран*, *мецосоџран*, *алџ* и адаптациите: *алџисџица*, *соџранисџика* (и тие можеби според германскиот модел *altistin*, *sopranistin*), *солфеж*, *белканџо*, *фалсеџ*. Исто така, би ги додале и заемките *канџавџор*, *либреџо* и *маесџро*.

3. називи на одредени музички инструменти: *виолина*, *виола*, *виолончело*, *мандолина*, *конџрабас*, *џромба*, *џромбон*, *фаџоџ*, *чинели* и др.

²⁶ Jernej, J., op. cit., стр. 73.

4. различни називи на музички композиции: *арија*, *баркарола*, *кантијата*, *канцона*, *мадригал*, *скерцо*, *соната*, *сонатаина*, *ојера*, *шараншела*, *шокајата*, *форлана*, *фройола* и др.

Врз германскиот модел се изведени два псеудоиталијанизми како: *чело* и *челисѝ*, *концертѝ* и називите: *дуеѝ*, *шертсеѝ*, *квартеѝ*.

Би навеле само неколку покарактеристични заемки од оваа сфера:

Арија, ит. *aria*, композиција за глас и инструментална придружба, што се јавува како дел од операта, ораториумот и кантатата.

Бел канто, ит. *Bel canto*, во 19 век, покрај големата афирмација на лирската опера, како помал жанр се јавува и убавото пеење, како пеење карактеристично за оперската школа од XVII-XIX век и каде што се обрнува внимание на убавината на тонот и гласовната техника.

Опера, ит. *opera* и **оперета**, ит. *operetta*. Сценско музичко дело за солисти, хор, и оркестар. Родена околу 1600 година, во прекрасната Фиренца од ренесансната епоха.²⁷

Соната, ит. *sonata*, првобитен назив за сите инструментални композиции, без оглед на нивниот облик. Во XVII век цветаат два вида сонати: *sonata da chiesa* (црковна соната) и *sonata da camera* (камерна соната).

IV. 1. 7. Италијанизми од сферата на називите за облека

Влијанието на италијанскиот јазик е особено силно во доменот на називи што означуваат делови од облека. Тој,

---

²⁷ Alcuni celebri musicisti tra cui Vincenzo Galilei, il padre del celebre scienziato, pensarono di ridar vita al teatro greco antico, nacque così quella che molti considerano la prima opera o melodramma della storia: "L'Euridice" di Jacopo Peri e Giulio Caccini, rappresentata per la prima volta a Firenze, in occasione delle fastose nozze di Maria de' Medici con Enrico IV di Francia, Becatti, R. Magia dei Suoni, Fratelli Fabri Editori, Milano, 1973, стр. 85.

заедно со францускиот јазик и во поново време со англискиот јазик, има позајмено на поголем број јазици, меѓу кои и на македонскиот, определен број називи на делови од алишта и облека. Можеби и поради фактот што токму на тие простори многу порано луѓето почнале да се облекуваат поинаку, а заедно со иновациите преминувале и нивните називи. Се поставува прашањето кога нашиот народ отпочнал да носи европска облека. За тоа не постојат точни податоци.

Веќе кон средината на XIX век се забележува стремеж за преминување од ориентална кон европска култура. Сето тоа значело и обид за преминување од народната облека и обичаи кон западен начин на облекување. Во прво време само мал број луѓе се осмелувале да се облечат на тој начин. Самиот процес на навлегување на европската култура бил особено бавен и траел со години.

Францускиот историчарот Буе²⁸ бележи дека околу 1837 гледал само Грци, Турци, Власи и мал број турски чиновници европски облечени. Се чини дека поттик за сето тоа дал и Мехмед II, кој во 1833 година дозволил да се носи европска облека меѓу турската војска и меѓу некои државни чиновници.

Во минатото деловите од облека, а и нивните називи во нашите краишта навлегувале обично преку Цариград, кој како стопански и културен центар на Балканот налагал и определен начин на облекување. Цариград бил седиште на европската мода, како доказ за тоа би можеле да го наведеме и фактот дека во 1856 година токму таму почнал да излегува и весникот "Echo de la mode", при што за првпат луѓето можеле да прочитаат за *кајелина* и *кринолина*. Подоцна модата навлегувала и преку други градови. Дунавските градови биле портите преку кои навлегувала европската мода од Север. Историчарот Буе²⁹ уште бележи и дека во 1840 година поголемиот број шивачи во Турција биле Германци

---

²⁸ Boue, A., *La Turquie de l'Europe*, Paris, 1841, I, стр. 189.

²⁹ Boue, A., *ibid*, стр. 192.

или од подунавските градови. Европската облека најпрвин е прифатена кај интелегенцијата и се сметала како белег на културата. *Шайка*, *џанијалони*, *кајуџи* и *омбрела* биле синоними за модерна облека. Облеката *ала франка*, била предизвик особено кај младите и жените. Не случајно во тоа време, околу педесеттите години од минатиот век, се јавил и зборот *конџе* и *наконџен*, синоним за убаво облечен човек.

Меѓутоа, целиот тој процес на навлегување на западната мода, а со тоа и преземањето нови зборови, во нашите простори бил особено бавен. Во почетокот само понапредните граѓани носеле поинаква облека, а дури подоцна целото население почнало да се облекува на поинаков начин.

Заемките од италијанско потекло кои се однесуваат на облеката најчесто македонскиот јазик се дојдени во индиректно преку јазик посредник. Тешко е да се прецизира кога и по кој пат италијанизмите навлегле во нашиот јазик, но без сомнение најголем придонес во пренесувањето имаат балканските соседни јазици.

Во следните редови ќе се задржиме на називите што ги означувале европските облекувања. Патиштата на нивното проникнување во нашиот јазик ќе бидат наведени каде што ќе биде можно.

Сметаме дека би било подобро поради прегледноста италијанизмите да ги обработиме подетално, и да ги поделиме во две групи заемки од постаро и заемки од поново време.

Како заемки од постаро време би ги навеле:

1. **салтамарка**, ит. *saltamarca*, *saltambarca*, куса горна морнарска облека која што во минатото ја носеле морнарите. Најрано зборот се сретнува во италијанскиот јазик и тоа во XVI век: *saltambarca*, *saltambarco*. Познат е и во другите средоземни јазици (фр. *saute-en-barque*). Се смета дека во Левант заемката навлегла од ит. јазик со значење на куса морнарска облека, а од крајбрежјето истата навлегува и подла-

боко на Балканот, каде малку го променила значењето и означувала “вид куса облека” носена од лице што нема ништо заедничко со морнарскиот живот, ром. *saltamarca*. Етимологијата на зборот била спорна. Некои сметаат дека зборот е образуван од лексикализираниот италијански израз *salta in barca* (скокни во вода). Заемката се третира како италијанизам и тоа венецијанизам што во мак. јазик преминал со посредство на турскиот јазик.³⁰ Се смета дека се работи за стара заемка иако е документирана дури во XVII век. Во турскиот јазик се употребува како и во македонскиот со исто значење “морнарска облека”, тур. *saltamarka* (во турскиот јазик има значење на горна облека поставена од кожа).

2. калци, калчини, ит. *calze*, чорапи; заемката се користи во различни делови на Македонија, и притоа покажува девијации во значењето. Така, во Дебарски Дримкол се употребува со значење на чорапи со стапала, во Делчевско тоа се калчини, “чорапи без стапало”, во Дебарски Дримкол тоа се “волнени плетени чорапи”. Во Кривопаланечко тоа се “ногавици од кафеава клашна со црни гајтани”, кај мијаците тоа се “црни клашнени стапала украсени со бикме”, во прилепско тоа се калчина, “куси женски чорапи до глуждот”.

Познатиот италијански лингвист и дијалектолог Манлио Кортелацо (Manlio Cortelazzo), проучувајќи ја употребата на балканизмите од турско потекло во италијанскиот јазик, појавата на семантички измени кај балканизмите ја нарекува семантичка деградација, бидејќи се употребуваат за означување обични делови од облеката, за разлика од нивната употреба во турскиот јазик кадешто означувале “богато украсена и скапоцена облека” (карактеристична првобитно за турските достоинственици).

3. пантофли, ит. *pantofola*. Во македонскиот јазик зборот ретко се користи во еднина, а има значење на папучи, по-

³⁰ Јашар-Настева, О., “Лексичките балканизми во македонскиот јазик”, *Македонски Јазик*, Институт за македонски јазик “Крсте Мисирков”, Скопје, 1974, стр. 219.

текнува од вен. *pantofla*, со значење на домашна обувка од мека кожа со или без потпетица. Познатиот лексикограф Фасмер (IV, стр. 127), заемката ја дефинира како италијанизам, кој потекнува од вен. *pantofla*; ром. *pandofla*.³¹ Зборот е документиран во првата половина од XIX век и се користел најпрвин со значење на градска обувка.

4. фанела, ит. *fanella*, волнен или памучен материјал кој најчесто се употребува за изработка на кошули и долна облека), ром. *fanela*.

5. кринолина, ит. *crinolino*. Вид ткаенина направена од коњски влакна и лен *crino* + *lino*, од која се шиеле женски облеку. Зборот потоа минал во францускиот јазик како име на ткаенина (1834), а по кусо време станал назив на облеку од истата ткаенина со метални прачки (1856). Како назив на модна облеку повторно се вратил во Италија, а набргу потоа зборот е забележан и на Балканот.

6. капут, ит. *cappotto*, ром. *capot*, тур. *kaput*. Во италијанскиот јазик зборот има само едно значење: вид зимска тешка горна облеку. Во македонскиот јазик зборот дошол преку соседните балкански јазици. Обликот капут се должи најверојатно на срх., каде го има истото значење, како и во македонскиот.

7. мантил, ит. *mantello*. Во ит. јазик има значење на горна облеку. Зборот е дојден од ит. јазик најверојатно преку Цариград како назив за модна облеку (на Балканот позната уште во XIX век) носена не само од жени туку и од мажи. Во македонскиот јазик зборот е дојден најверојатно преку срх. *манџил*.

8. капело, капела, капелина, ит. *cappello*, ром. *capela*. Зборот е навлезен преку грчкиот или турскиот јазик во текот на XIX век каде што означувал "машка или женска шапка или специјална европејска капа". *Капелата* била дел

³¹ Atanasov, P., "Le vocabulaire du vetement dans les langues balkaniques", *Cahiers Balkaniques*, No. 8, Langues 'O.

од облеката “ала франка”. Се среќава и во формата *каџелина* ит. *carpellina*.

9. **костум**, ит. *costume*, тур. *kostum*, ром. *costum*. Во периодот меѓу двете војни, македонскиот јазик знаеше само за заемката **костум**: машки и женски (комплет од здолниште и џаке; или пантолани и џаке). Додека подоцна, на македонскиот терен почнува да се појавува и друга форма која доаѓа од срх. јазик: *костџим*. Денес во македонскиот јазик зборот *костџум* означува единствено машки комплет, додека за ист таков женски комплет најчесто се користи зборот: *костџим*.

Постојат различни размислувања за потеклото на оваа заемка. Некои сметаат дека таа е од француско потекло но повеќемина мислат дека се работи за италијанизам што преминал и во францускиот јазик. Во македонскиот јазик постои и терминот: *костџим* за *каџење*, ит. *costume da bagno*.

10. **сако**, ит. *sacco*. Од основното значење зборот се развил во романските јазици како вид машка облека додека во ит. јазик тоа е “груба свештеничка облека без ракави”. Од ит. јазик зборот преминал и во германскиот во првата половина на 19 век - *Sakko*. Во Австрија се востановил со акцент на крајниот слог *Sakko'*, и од него балканските јазици ја прифаќаат акцентирани форма: срх. *сако'*, буг. *сако'*, ром. *sacou'*. Во македонскиот јазик заемката е документирана меѓу 50-60 години како име на модна облека од европски производ, дојдена од север и се наложила како име на машка облека.

11. **фустан**, **ф'стан**, ит. *fustagno*, тур. *fistan*, По старата етимологија, зборот е изведен од името на древното предградие на Каиро *Фусџаџ* со значење на ткаенина произведена од тоа предградие. Но, поприфатливо е размислувањето дека називот за ткаенината е западно-романски производ (древна ткаенина од дрво и памук, денешно Baumwolle). Зборот е регистриран уште во средниот век во западно романските јазици.

ит. *fustagno*

фр. *fustagne* денес *futaine*

шп. *fustan*

Зборот ја започнал својата миграција кон Исток уште во Средниот Век. Постојат сведоштва дека ткаенина со тоа име (*fustagno*) се произведувала во Ломбардија и се извезувала од Италија во Сирија. Ако се земе предвид географската блискост и трговските врски на Италија со Левант и Балканот, најверојатно зборот е дојден од италијанскиот јазик. Подоцна зборот од вид ткаенина го прифатил значењето на облеката направена од истата ткаенина. Во турскиот јазик *fistan* се работи за женска облека од сукно. Постојењето на заемката во сите балкански јазици одамна ни дава за право да кажеме дека се работи за многу стара заемка од италијанско потекло.

12. тантела, ит. *dentela*, чипка. Според Настев,³² зборот е дојден во македонскиот јазик преку ароманскиот јазик. Преземањето на зборовите од ит. јазик тој го оправдува со фактот дека не постоеле други можности за именување на предмети освен да се преземаат истите заедно со називите.

---

³² Nastev, B. Sur le sort des elements lexicaux italiens en aroumains, *Bollettino dell'atlante linguistico Mediterraneo*, casa editrice Leo S. Olscki, Firenze, 1968-1970, стр. 138.

IV. 1. 8. Италијанизми што не припаѓаат на наведените сфери

аутострада, ит. *autostrada*, во македонскиот јазик повеќе се користи терминот автопат.

банкет, ит. *banchetto*. Со исто значење и во двата јазика: прослава.

бербер, ит. *barbiere*. Се работи за италијанизам што навлегол во мак. јазик преку турскиот: *berber*, (Б.Е.Р., I, стр. 55).

браво, ит. *bravo*. Интернационален израз на пофалба од италијанско потекло, можно е да дошол во македонскиот јазик и преку српх. и преку тур. јазик (Б.Е.Р. I, стр. 72).

фатаморгана, ит. *fatamorgana*. Интернационален термин што означува чудна појава во природата.

фијаско, ит. *fiasco*. Со значење на пропаст.

филигран, ит. *filigrano*. Со значење на вид на обработка на материјали, најчесто сребро, дрво и др.

финале, ит. *finale*, со значење: крај, завршеток, или завршница на некое музичко дело или натпревар; дерив. *финалис*, во натпреварувачка смисла.

финта, ит. *finta*, најверојатно преку гер. јазик: *Finte* од ит. *finta* (Фасмер, IV, стр. 96)

гала, ит. префикс во сложени зборови во вид на гала вечера - *serata di gala*, гала-претстава - *rappresentazione di gala*.

камора, ит. *camorra*. Назив за посебен вид мафија (не се употребува често).

карневал, ит. *carnevale*.

конфети, ит. *confetti*. Вид сецкана хартија што се користи при прославување на карневал. Во италијанскиот јазик зборот има и значење на бомбони.

маестро, ит. *maestro*.

мафија, ит. *mafia*, *mafioso*, дер. мафиозен, мафијашки.

мустаќи, ит. *mustacchi*. Оваа форма била во употреба во италијанскиот јазик во XVI век, кога и преминала во фр. јазик *moustache*, додека во XVII век во ит. јазик предимство ѝ се дало на навлезената романска форма *baffi*.

салтомортале, ит. *saltomortale*.

сапун, ит. *sapone*, Според Скок (III, стр. 202), и оваа заемка е од италијанско потекло. Тој ја дефинира оваа заемка како културен италијанизам застапен само во јужнословенските јазици.

шкарт, ит. *scarto*. Вид стока со лош квалитет.

томбола, ит. *tombola*. Означува вид игра на среќа.

ЗАКЛУЧОК

Од заемките што ги анализиравме во нашиот труд би можеле да се изведат некои општи констатации, како по однос на нивниот карактер, така и по однос на нивната употреба и значење.

Анализата на проблемот на заемање покажува дека во процесот на реципрочната адаптација на модерните јазици кон интернационалната култура, значаен бил и придонесот на зборовите од италијанско потекло во голем број светски јазици. Проучувањето на италијанизмите во вокабуларот на различните јазици е сè уште на почеток, иако постојат неколку посерозни размислувања поврзани со оваа проблематика. Како што укажавме и на почетокот, ова проучување влегува во еден поширок контекст на истражувања а тоа е: “европски вокабулар” или пак “интернационален вокабулар”, и токму кон овој проблем би требало да ги насочиме нашите идни проучувања.

По однос на прашањето за дефиницијата на поимот “заемка” од повеќе цитирани истражувања ни се чинеше најприфатлива онаа што ја дефинира заемката како:

“Јазична обично лексичка единица која се употребува надвор од јазикот или дијалектот каде што е настанала.” Кон неа би додале дека секој може италијанизам во македонскиот јазик е всушност нецелосен италијанизам, затоа што и најочигледен италијанизам не е само тоа. Тој е израз на спонтаниот развој на македонскиот јазик во склоп на меѓујазичните движења. Можеби токму и затоа нашиот труд немаше за цел да ги дели зборовите на “домашни” и “позајмени”, туку во границата на нашите можности да одреди

колкаво било влијанието на италијанската форма врз секоја една наведена заемка.

Врз основа на нашето проучување за видот на позајмувањето би заклучиле дека позајмувањето зборови од италијанскиот јазик е од културна, а не од интимна природа (ги користиме Блумфилдовите термини културно и интимно заемање). Италијанците и Македонците како народи никогаш не биле дел од иста општествена заедница, така што никогаш не дошло до непосреден допир на населението, за да би можело да дојде до интимно заемање.

Проучуваќи ги причините за заемање на италијанизмите дојдовме до заклучок дека во нашиот случај во прашање се : контактите меѓу луѓето и културната надмоќ. Предноста на странскиот јазик над домашниот, меѓутоа, не се покажа како причина од особена важност. Како потврда за ова го истакнуваме и стремежот на македонскиот јазик да се развива на сопствена словенска основа. За илустрација наведовме примери од кои што се гледа предимство што ѝ се дава на словенската форма (во нашиот случај италијанската форма). Така имаме : *ѝумѝа* наместо *ѝомѝа*; *чоколада* наместо *чоколаѝо*, *ѝиво* наместо *бира*, *весник* наместо *газетѝа*; *лимонада* наместо *лимонаѝа*; *мусѝира* наместо *мосѝира*; *цеменѝи* наместо *чименѝо* и многу други.

Врз основа на нашето истражување за потеклото на заемките можеме да заклучиме дека најчесто заемките во македонскиот јазик се прифаќале преку трет јазик - посредник. Најголемиот број од нив се навлезени преку турскиот и грчкиот јазик, додека помал број на заемките преку другите балкански јазици. Но би додале дека еден ист збор може да потекнува од неколку странски јазици истовремено, така што потеклото треба сепак да го сметаме како релативен поим.

Адаптацијата на заемката која ги опфаќа сите промени што му помагаат на зборот да се вклопи во системот на јазикот - примател ја проучивме на три нивоа. Според истражувањата врз нашиот корпус би можеле да ги изведеме следните заклучоци:

а) Гласовните системи на два јазика никогаш не се поклопуваат во целост, иако во нашиот случај меѓу италијанскиот и македонскиот фонетски систем не постојат некој поголеми разлики. Знаејќи ја тенденцијата на заемката да се вклопи во фонетскиот систем на јазикот - примател забележивме дека нема поголеми колебања во однос на изговорот. Најчесто заемката се подведува под фонетскиот систем на јазикот примател-македонскиот.

Во однос на акцентот природен е стремежот да се подведуваат туѓите зборови под акцентот на македонскиот јазик, но не треба да се заборава дека тој стемеж има и свои граници, и дека неговите резултати се многу ограничени во споредба со бројот на оние туѓи зборови што остануваат со неизменет акцент.

б) Прифаќајќи ги лингвистичките заклучоци дека, јазиците, кога доаѓаат во допир, главно не влијаат еден на друг на полето на морфологијата, констатиравме дека, сите промени кои се јавуваат во процесот на адаптацијата на италијанизмите зависат најмногу од сличностите и разликите на морфолошкиот состав на јазикот примател и давател. Би можеле да заклучиме дека секоја заемка мора да се интегрира во јазикот давател (во нашиот случај македонскиот јазик) според неговите принципи и во склад со неговиот состав.

в) Главната задача на нашето истражување во однос на семантичката адаптација беше да се проучат значењата на заемките и нивните евентуални промени во јазикот примател. Забележавме дека заемките најчесто не го менуваат своето значење. Кај одреден, мал број заемки можевме да проследиме промени, како во однос на стеснувањето на значењата, така и во однос на неговото проширување.

И по обемните истражувања што ги направивме, сепак не би можеле да одговориме на прашањето колку точно има италијански зборови во македонскиот јазик. На тоа прашање не е можно да се даде прецизен одговор. Во светската литература за заемање не може да се најдат податоци

за бројот на странските зборови во кој било јазик. Методолошките тешкотии се големи, било зборовите да се бројат во “код” или во “текст”, т.е. да се мери нивното учество во вкупниот лексички фонд или во фреквенцијата на нивната употреба во одредени јазични материјали.

Ние, за потребата на овој труд, составивме список на зборови поделени, во десет концептуални групи, но според бројот на италијанизмите би можеле да заклучиме дека придонесот на странските зборови од италијанско потекло во современиот македонски јазик е особено мал, во однос на другите странски јазици.

Со извршената класификација, според предметот, се приклучуваме кон размислувањата за важноста на овој вид класификација. Во нашиот труд се класифицирани околу стотина италијанизми во десет различни сфери на дејноста. Според бројноста би можело да се заклучи дека најбројни се оние сфери каде нормално било и најсилно влијанието на италијанскиот јазик. Па така најбројни се италијанизмите во сферата на музиката и уметноста (105 најфреквентни заемки), потоа следуваат заемките од банкарската и трговската сфера (20 обработени заемки), од архитектурата и градежништвото (13 заемки), од поморската терминологија (15 заемки), од сферата на називите за облека (14 обработени заемки) итн. Меѓутоа не значи дека сме ги наброиле сите заемки од италијанско потекло што можат да се сретнат во македонскиот јазик. Ни се чинеше прифатлив ставот да ги обработуваме само оние италијанизми за кои постоеше каков било документ дека се странски зборови но секако дека фактичката состојба е поинаква. Во трудот не беа опфатени дијалекталните јазици за кои постои уверување дека барем во некои краеве, како на пример: Охридско, Дебарско и Гостиварско кај постарото население се задржале некои одредени зборови од италијанско потекло кои ги нема во другите говори. Тоа би можело да претставува предмет на некое идно проучување.

По однос на прашањето на местото на италијанизмите би можеле да заклучиме дека добар дел од наведените заем-

ки е влезен во лексиката на македонскиот литературен јазик и со право би ги вклучиле во редот на македонските лексички балканизми кои се создале во текот на повеќевековната етнолошка симбиоза. Тие претставуваат не само интегрален дел на заедничкиот балкански речник, туку заземаат и денес значајно место во лексиката на македонскиот јазичен систем.

Сепак, би додале како заклучок, едно наше размислување што произлезе од проучувањето на италијанските заемки во македонскиот јазик. Јазичниот контакт би можел уште подобро да се проучи ако анализата не ја ограничимо само на лингвистички елементи. Многу екстра лингвистички фактори можат да послужат за уште поправилно проучување на некои елементи на заемањето. Токму затоа проблемот на заемките треба да се приклучи кон општествено-културниот контекст. Сите слични истражувања би требало да тргнуваат од социолошките појави кои доведуваат до јазичните контакти, предизвикани од разни општествени и политички услови. Сите полиња на проучувања би требало да се надополнуваат и пристапот кон сличните проучувања би требало да биде социолингвистички.

Можеби токму комплексноста на проблемот беше и предизвик да се направи обид за да се проучи и осветли проблемот на заемките од италијанско потекло од лингвистички аспект, што веројатно ќе претставува придонес во еден сегмент на инаку мошне сложената и комплексната проблематика на заемките во нашиот јазик.

Список на кратенки

ар.	аромански
буг.	бугарски
вен.	венецијански дијалект
гер.	германски
гр.	грчки
ит.	италијански
м.	машки род
мак.	македонски
срх.	српскохрватски
тур.	турски
f.	женски род
фр.	француски јазик

Скок	Etimološki rečnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, I, II, III, IV, Zagreb, 1971
Б.Е.Р.	Български Етимологичен Речник, Българска Академия на Науките, София, 1965
Фасмер	Етимолошки речник словачко рускога језика, I, II, III, IV
Jernej	Sugli italianismi penetrati negli ultimi cento anni, <i>Studia Romanica</i> , I, N. I, december Zagreb, 1956
PMJ	Речник на македонскиот јазик, ред. Блаже Конески, Институт за македонски јазик, Скопје, 1965
Кah.	Kahane, H. Turkish nautical terms of italian and greek origin, <i>The lingua franca in the levant</i> , Urbana, 1958
Ven.	

Користена литература:

- АЛЕКСОСКА, М.: L' emprunt français en macedonien, DEA des Sciences du language, Université de la Sorbonne Nouvelle, Paris III.
- АЛЕКСОВСКИ, Д.: *Сѝранскиѝе зборови во краѝовскиоѝ ѝговор*, Осоговски глас, Скопје, 1985.
- АНДОНОВ-ПОЉАНСКИ, Х.: За македонско-италијанските односи во минатото, *Современосѝ*, Скопје, 1970.
- АТАНАСОВ, П.: Лингвистички калки во меглено-романскиот според соседните балкански јазици, Македонска Академија на науките и уметностите, VI меѓународен конгрес за проучување на Југоисточна Европа, Софија, 1989. стр. 69-76.
- АТАНАСОВ, П.: Зборообразувањето во романските јазици: типови на продуктивни суфикси, *Годишен Зборник на Филолошкиот Факултет на Универзитетот во Скопје*, Книга VI (1980), Скопје, 1980, стр. 43-83.
- ATANASOV, P.: "Noms de professionnels d'origine ottomane dans les langues balcaniques", *Cahiers Balkaniques*, N.2, Decembre, 1981, publications Langues'O.
- ATANASOV, P.: "Vocabulaire et emprunts relatifs a l'habillement en aroumain et en megleno-roumain", *Cahiers Balkaniques*, N.8, pp. 83-93
- АТАНАСОВ, П.: "Влијанието на македонскиот јазик врз меглено-романскиот", *Годишен зборник на Филолошкиоѝ Факултѝеѝ*, Книга VII-IX (1982-1983), Скопје, стр. 37-44.

- BATTISTI, C. - ALESSIO, G. *Dizionario etimologico italiano*, Firenze, 1950-57.
- BONELLI, C.: *Elementi italiani nel turco ed elementi turchi nell'italiano*, Naples, 1894.
- BOPP, F.: *Analytical Comparison of Sanskrit, Greek, Latin and Teutonic Languages showing their original identity of their grammatical structure*, newly edited by E.F.K. Koerner, Benjamins, XXXVIII +68 стр.
- BARTOLI, M. *Introduzione alla neolinguistica*, Geneve, 1925.
- BLOOMFIELD, E.: *Le Langage*, Payot, Paris, 1970.
- БУГАРСКИ Р.: *Језик у друшћу*, Просвета, Београд, 1986.
- BOUE, A.: *La Turquie de l' Europe*, Paris, 1841.
- CALVET, J. L.: *Histoires de mots*, Documents Pajot, Paris, 1993.
- ЦВЕТКОВСКИ, В.: “Тугите зборови во битолскиот говор”, Македонска академија на науките и уметностите, Јазичните појави во Битола и Битолско денеска и во минатото, Скопје, 1988, стр. 171-192.
- ЦВЕТКОВСКИ, В.: “За изведување придавки во македонскиот јазик од англиски основи”, *Литературен Збор*, Скопје, 1983, 30, стр. 109-114.
- ЦВЕТКОВСКИ, В.: “Англиските заемките во македонскиот јазик”, *Македонски Јазик*, 1966, 17, стр. 185-194.
- DEMIRAY, K.: *Temel Turkce Sozluk*, Inkilap Kitabevi, Istambul, 1980.
- DEROJ, L.: *L'emprunt linguistique*, Paris, 1956.
- ДИМИТРОВСКИ, Т.: “Интернационалниот речнички слој во јазикот на К. П. Мисирков”, *Македонски Јазик*, 1967, 18, стр. 79-102.
- DUBOIS: *Dictoinnaire de Linguistique*, Librairie Larousse, Paris, 1973.

- FASMER, M.: *Etimološki rečnik slovačko ruskoga jezika*, br. I, II, III, IV.
- FILIPOVIC, R.: *Teorija jezika u kontaktu*, JAZU, Zagreb, 1986.
- FILIPOVIC, R.: Jezici u kontaktu i jezičko posudivanje, *Suvremena lingvistika*, br. 4.
- FILIPOVIC, R.: The Phonetic compromise, *Studia Romanica et Anglica Zagrebiensia*, V, 1958
- ГАЦОВ, Д.: “Германските заемки во македонскиот јазик”, (гастрономија), во *Зборникот* во чест на Божидар Видоевски, Скопје, 1981.
- GUIRAUD, P.: *Les mots etrangers*, Paris, PUF, " Que sais-je?", N.1166.
- HAMON, A.: *Les mots du francais*, Hachette, 1992
- HAUGEN, E.: The analysis of Linguistic Borrowing, *Language*, XXVI, 1950.
- HAVRANEK, B. : "Problematika miješanja jezika", *Zadarska revija*, XIII, 1964, 3, стр. 177-185.
- HYRKKANEN, J.: "Prestiti italiani nel vocabolario marinesco e peschereccio dalmatico alla luce della letteratura rinascimentale croata del XVI secolo", *Bollettino dell'Atlante linguistico Mediterraneo*, 13-15, Casa editrice Leo S. Olschki, Firenze, 1971-1973, стр. 25-35.
- ИГЊАТОВИЌ, Д.: “Новине у морфологије унесене најновијим именицама страног порекла”, *Наш Језик*, кн. XIII, св. 3-5, Београд, 1963, стр. 208-224.
- IVIC, M.: *Pravci u lingvistici*, Drzavna Zalozba Slovenije, Ljubljana, 1978.
- ЈАШАР-НАСТЕВА, О.: “Интернационалната лексика во современиот македонски јазик”, *Литературен збор*, 1966, 13, стр. 10-16.
- ЈАШАР-НАСТЕВА, О.: “Македонските калки од турскиот јазик”, *Македонски јазик*, 1962/3, год. 13-14, 1-2, стр. 109-173.

- ЈАШАР-НАСТЕВА, О.: “За некои аспекти на збогатувањето на лексиката на современиот македонски јазик”, *Македонски јазик*, кн. XVII, Скопје, 1966, стр. 5-29.
- ЈАШАР-НАСТЕВА, О.: “Прилог кон проучувањето на лексичките балканизми во македонскиот јазик”, *Македонски јазик*, кн. XXV, Скопје, 1974, стр. 211-235.
- ЈАШАР-НАСТЕВА, О.: “Морфолошки иновации во современиот македонски јазик”, предавање на X семинар за македонски јазик, литература и култура, Скопје, 1978.
- ЈАНЕВА, М.: *Интернационализмије во англискиот и македонскиот јазик*, Докторска дисертација, Скопје, 1988.
- JERNEJ, J.: "Sugli italianismi penetrati nel serbocroato negli ultimi cento anni", *Studia Romanica*, br. 1, 1956.
- КАНАНЕ, H. and RENEE TIETZE ANDREAS: "Turkish nautical terms of italian and greek origin", *The Lingua Franca in the levant*, Urbana, 1958.
- KITANOVSKI, N. - MINISSI, N. CINQUE: *The Phonetics of Macedonian*, Bibliopolis, Napoli, 1982.
- KLAJN, I.: "Strana rec - šta je to?", *Filološki Lingvisticki zbornik*, Novi Sad, 1967, 10, стр. 7-24.
- KLAJN, I.: "Uslovi za asimilaciju stranih reci", *Anali Filološkog fakulteta*, 6, Beograd, 1966, стр. 434-443.
- KLAJN, I.: *Uticaj engleskog jezika u italijanskom*, Beograd, 1971.
- KLAJN, I.: "Izgovor stranih rijeci u italijanskom", *Zivi Jezici*, br. VI, Beograd, 1964, стр. 1-4.
- КОНЕСКИ, Б. ред. *Речник на македонскиот јазик*, МК, Скопје, 1986.
- КОНЕСКИ, Б.: *Грамајика на македонскиот јазик*, дел 1-2, Култура, Скопје, 1982.

- КОНЕСКИ, Б.: *Историја на македонскиот јазик*, Култура, Скопје, 1981.
- КОРУБИН, Б.: “Јазикот наш денешен”, книга 1-3, *Студентски збор*, Скопје, 1986.
- КОРУБИН, Б.: “Придавките на туѓа основа во македонскиот јазик”, (адаптација и деривација), *Македонски јазик*, XX, 1972, стр. 141-160.
- КОРУБИН, Б.: На македонско граматички теми, *Институти за Македонски јазик*, Крсте Мисирков, Скопје, 1990.
- CORSI, A.: La terminologie maritime italienne dans la langue turque, *Cahiers Balcaniques*, 19, Emprunts latins e neolatins, Publications Langues' O.
- KRISTAL, D.: *Enciklopediski rečnik moderne lingvistike*, Beograd, Nolit, 1988
- МАРКОВ, Б.: “Турцизмите кај придавките во македонскиот јазик”, *Македонистика*, 5, Институт за македонски јазик “Крсте Мисирков”, 1988, Скопје, стр. 137-147.
- МАРКОВ, Б.: “Некои аспекти од влијанието на турскиот јазик врз граматичката структура на македонскиот јазик”, *Македонски Јазик*, Институт за Македонски јазик “Крсте Мисирков”, XXVII, Скопје, 1977, стр. 5-23.
- MARTINET, A.: *Elements de linguistique generale*, Paris, 1960.
- MEILLET, A.: *Linguistique istorique et linguistique generale*, La societe de linguistique de Paris, VII.
- МИКУНОВИЌ, Љ.: *Современ лексикон на српски зборови и изрази*, Наша Книга, Скопје, 1990.
- MIGLIORINI, B. - DURO, A.: *Prontuario etimologico della lingua italiana*, Torino, 1974.
- MULJAČIĆ, Ž.: *Fonologia della lingua italiana*, Il Mulino, Bologna, 1972.

- MUŠIĆ, S.: *Romanizmi u severo-zapadnoj Boki Kotorskoj*, Filološki Fakultet u Beogradu, 1972.
- NASTEVA, B.: Sur le sort des éléments lexicaux italiens en aroumain, in *Bollettino dell'atlante linguistico Mediterraneo*, estratto dal N. 10-12, (1968-1970), casa editrice Leo S. Olschki, Firenze, 1970.
- НАСТЕВ, Б.: *Аромански сѹудиу*, Огледало, Скопје, 1988.
- PETKANOV, I.: "La funzione mediatrice di Ragusa in un particolare settore del lessico bulgaro", *Bollettino dell'atlante linguistico mediterraneo*, 13-15, Casa Editrice Leo S. Olschki, Firenze, 1971-1973, стр. 633-644.
- PISANI, V.: Sull'imprestito linguistico, *Redinconti del R. Istituto lombardo di scienze e lettere*, Classe di lettere e scienze morali e storiche, Vol LXXIII.
- ПОПОВСКИ, А.: "Морфосемантичка адаптација на француските лексички заемки и нејзиното влијание во изучувањето на францускиот и на македонскиот како странски јазици", *Литературен збор*, XXVIII, книга 1, Скопје, 1981, стр. 97-106.
- ПОПОВСКИ, А.: *Differences de distribution des unites lexicales en macedonien et français et les interferences lexicales*, Филолошки Факултет на Универзитетот - Скопје, книга 5, 1979, стр. 108-119.
- VUJAKLIJA, M.: *Leksikon stranih reci izraza*, Prosveta, Beograd, 1972.
- ВАНКОВ, Л.: "Към историята на някои заети думи", *Български език*, кн. X, сб. 1, София, 1960.
- ВАНКОВ, Л.: "Историята на три романски думи в български" *Български Език*, Т, Кн. 5, София, 1960.
- ВАНКОВ, Л.: "Към историята на романизмите в български (1)", *Български Език*, София, 1986.
- ВАНКОВ, Л.: "Към историята на някои заети думи, които означават части на облекото", *Български Език*, 1966, Т, 1, 21-36.

- БУЈАКЛИЈА, М. *Лексикон сѝраних речи и израза*, Просвета, Београд, 1980.
- RUFFINI, M.: *L' influsso italiano sull' aromeno*, Cahiers Sextil Puscariu, Roma I, fsc. 1-2, 1952.
- SALA, M. coor. *Enciclopedia Limbor Romanice*, Editura Stintifica Si Enciclopedica, Bucuresti, 1989.
- SALVERDA DE GRAVE, J. J.: *L'influence de la langue francaise en Hollande d'apres les mots empruntes*, Paris, 1913.
- SAPIR, E. *Language*, New York.
- SIMEONIDOU-CHRISTIDOU, N.: "Les emprunts lexicaux dans le domaine de la mode feminine", *Cahiers Balkaniques*, N 8, стр. 135-163.
- SKOK, P.: *Etimološki rječnik hrvatskog ili srpskoga jezika*, br. I, II, III, IV, Zagreb, 1971.
- SKOK, P.: "Naša pomorska i ribarska terminologija na Jadranu", (recenzija), *Južnoslovenski filolog*, br. XII, Split, 1934, стр. 284-287.
- SKOK, P.: *Dolazak Slovena na Mediteran*, Split, 1934.
- SKOK, P.: *Osnovi romanske lingvistike*, I, II, Zagreb, 1940.
- СПАСОВА, А.: Италийански елементия в бѝлгарската морска рибарска терминология, *Бѝлгарски Език*, София, 1986.
- ŠKALJC, A.: *Turcizmi u srpskohrvatskom-hrvatskosrpskom jeziku*, Sarajevo, 1985.
- TAGLIAVINI, C.: *Le Origini delle lingue neolatine*, Roma, 1952.
- TAGLIAVINI, C.: "I rapporti di Venezia coll'Oriente Balcanico, cenni sulla diffusione degli elementi veneti nel lessico delle lingue balcaniche", *Atti della XXVI Riunione del SIPS*, Roma, 1938.
- TAGLIAVINI, C.: "Osservazioni sulla diffusione delle parole marinesche italiane nelle lingue balcaniche", *Atti del IV Congresso nazionale di Arti e Tradizioni popolari*, Udine, 1943.

- TAGLIAVINI, C.: "Sugli elementi italiani del Croato", in *Italia e Croazia*, Roma, 1942.
- ZINGARELLI, N.: *Vocabolario della lingua italiana*, Zanichelli, Bologna, 1970.
- WALTER, H.: *Dictionnaire des mots d'origine etrangere*, Larousse, Paris, 1991.